

Viera Kačinová a kol.

Mediálna výchova

pre 6. ročník základných škôl

metodické materiály

© ŠPÚ 2005

Obsah

Charakteristické znaky filmu v porovnaní s inými médiami	3
Mediálna realita vo vzťahu ku skutočnosti Filmová realita.	9
Reč filmu	16
Život človeka s médiami	22
Médiá a násilie na príklade akčných filmov, hororov, Kriminálnych filmov	28
Prvky násilia v spravodajstve	34
Hrdina z filmu, osobnosť televíznej obrazovky – môj vzor a idol	39
Filmový kritik	45
Reklama všade okolo nás. Moje skúsenosti s reklamou	56
Nakrúcame film	59

Charakteristické znaky filmu v porovnaní s inými médiami

Ročník: *šiesty;*

Časová dotácia: *štyri vyučovacie hodiny,*

Nadväznosť na iné tematické celky: *Médiá v kontexte histórie (5. roč.); Mediálna realita vo vzťahu ku skutočnosti. Filmová realita (6. roč.), Reč filmu (6. roč.), Točíme film (6. ročník; 1. roč. osemročné gymnázium).*

Východisko:

Film je najmladším existujúcim umeleckým druhom, dokonca pri ňom poznáme aj presný dátum jeho zrodu. Za oficiálny dátum vzniku kinematografie sa považuje 28. december 1895, kedy sa v indickom salóniku *Grand Café* na Boulevard des Capucines v Paríži uskutočnilo prvé verejné predstavenie *Cinématographie Lumière*. Film je síce posledným umeleckým druhom porovnateľného významu ako výtvarné umenie, literatúra, dráma, fotografia, ale nie je posledným existujúcim médium. Dvadsiate storočie patrí aj rozhlasu, televízii a počítačovým sieťam. **Film** však najviac ovplyvnil umenie a kultúru dvadsiateho storočia. **Spolu s fotografiou signalizuje nástup vizuálnej kultúry.** Tým sa končí symbolická nadvláda slova, tlače a knižnej kultúry, ktorá bola prirodzeným dôsledkom Gutenbergovho vynálezu kníhtlače (1445). Dominancia obrazu je v súčasnosti dobre viditeľná. Význam filmu sa pritom neobmedzuje iba na kinematografiu (filmové umenie), film výrazným spôsobom formoval televíziu. V súčasnosti je to umelecký druh, ktorý je najnákladnejší na výrobu. Prevalha americkej filmovej produkcie Hollywoodu v celosvetovom meradle spôsobuje, že jej námety, štýly, sociálne vzory a hrdinovia pomáhajú formovať univerzálne zrozumiteľnú homogenizovanú, globalizovanú kultúru. Kľúč k tejto kultúre spočíva v porozumení revolučnosti filmu a jeho charakteristických znakov

Ciele:

Žiak má byť schopný:

1. uvedomiť si, v čom spočíva jedinečnosť filmu;
2. porozumieť základnému princípu zotrvačnosti zrakového vnemu, ktorý vytvára ilúziu pohybu premietaného obrazu a poznať funkciu filmovej kamery, filmovej premietačky;
3. poznať spôsob výroby a rozširovania filmových diel: producent – distribútor – kino;
4. pochopiť rozdiel medzi premietaním filmu v kine a jeho vysielaním v televízii;
5. poznať nosiče filmových diel;
6. selektovať z televízneho programu užitočné informácie o filmových dielach;
7. vedieť vysvetliť odlišnosť filmu od divadla, literatúry a televízie.

Metodický postup (metódy a formy práce so žiakmi):

Splnenie všetkých cieľov sa dá zvládnuť v dotácii 4 vyučovacích hodín tak, že **prvému a druhému učebnému cieľu** bude venovaná **prvá vyučovacia hodina**, **tretiemu a štvrtému učebnému cieľu** **druhá vyučovacia hodina**, **piatemu a šiestemu učebnému cieľu** **tretia vyučovacia hodina** a **siedmemu učebnému cieľu** **štvrtá vyučovacia hodina**. Na úvod tematického celku je vhodné vyvolať diskusiu o filme: prečo žiaci radi pozerajú filmy, aké filmy sa im najviac páčia, čo ich na filme najviac zaujíma, upúta. Vnímanie umeleckého diela je zdrojom potešenia, účasťou na príbehu. Človek na chvíľu zabudne na samého seba. Na detského diváka pôsobí film predovšetkým svojou sugestivitou, zaujímavými obrazmi a scénami. Často sa identifikuje s hrdinami, ktorí pre neho predstavujú ideál. Základom každého dramatického umenia je konanie. Detského diváka môže inšpirovať práve rozhodnosť a uvedomenosť postáv, ktoré vždy vedia, čo treba robiť, ako riešiť zložité situácie. Z tohto dôvodu sa radi so svojimi hrdinami stotožňujú, pretože by si sami chceli v budúcnosti osvojiť ich vlastnosti. Detský divák vníma slabšie roviny príbehu. Je známe, že malé deti si z filmu zapamätajú iba dominantné obrazy.

Veľmi dôležité je vysvetliť žiakom, v čom spočíva jedinečnosť filmu. **Film je umenie rozprávať obrazom**. Preto je vhodné odraziť sa od porovnania filmu s fotografiou a ilustrovania rozdielu medzi prácou fotografa a filmového kameramana. **Žiakom treba vysvetliť, že film je vždy konkrétny a prebieha vždy v prítomnosti. Jedinečnou vlastnosťou filmu je záznam a reprodukcia pohybu. Táto vlastnosť z neho robí samostatný umelecký druh**. Je dôležité ozrejmiť žiakom, že film je vlastne **pohyblivou fotografiou**. Je to asi najvýstižnejšia charakteristika filmového umenia. Túto pohyblivú fotografiu dopĺňa zvuk, hudba a reč, ale dominantný zostáva vždy obraz.

Žiak by sa mal dozvedieť o špeciálnej schopnosti ľudského oka – **doznievaní zrkovného vnemu** (nazýva sa aj **stroboskopický efekt**), na ktorom funguje ilúzia filmu. **Keď sa pozeráme na nejaký predmet, naše oko vníma jeho obraz. Tento obraz zotrúva vo vedomí ešte chvíľu po tom, čo predmet zo zorného poľa zmizol. Ak predmet zmizne veľmi rýchlo, oko si to „neuvedomí“, vníma ešte predchádzajúci obraz**. Stroboskopický efekt sa dá veľmi ľahko demonštrovať na názornom pokuse, ktorý môže učiteľ žiakom predviesť. Baterka, ktorou sa rýchlo krúži dookola v tme (vonku alebo v zatmenenej miestnosti), vyvoláva dojem, že vytvára „svetelnú čiaru“. Žiadna čiara tam nie je, vníma ju iba oko, v ktorom zotrúva svetlo ešte potom, čo tam už baterka nie je. To isté sa deje aj keď sa človek pozerá na listy ventilátora alebo vrtuľníka – zdá sa mu, že listy zmizli. Rovnako ak sa pozeráme na roztočené koleso bicykla alebo koleso rýchlo idúceho auta, nevidieť výplet, puklice kolies. Je možné žiakov vyzvať k tomu, aby si **nakreslili malý animovaný film**. Úloha bude vyzeráť nasledovne: žiaci si nakreslia do zošita panáčika, ktorého pohyb rozkreslia do niekoľkých fáz na okraj papiera. Rýchlym prelistovaním zošita pomocou prstov sa tento panáčik začne pohybovať. Na tomto názornom príklade sa dá pochopiť princíp, na ktorom funguje film.

Učiteľ môže žiakom názorne predviesť obrázok kamery a obrázok premietačky a priblížiť im, ako fungujú. Filmová kamera je prístrojom, ktorý dokáže nakrútený dej rozložiť do sledu nehybných obrázkov, okienok filmu. Pohyb sa vlastne rozkladá do postupnosti jednotlivých fáz. Premietačka premietne na plátno jednotlivé rozfázované obrázky tak rýchlo, až sa zdá, že ide o plynulý pohyb. Kamera teda pohyb *zaznamenáva* (nakrúca), premietačka ho *reprodukuje* (premieta). Jedna filmová sekunda obsahuje 25 okienok filmu, čo zodpovedá asi 50 centimetrom. Za jednu sekundu premietačka premietne na plátno 25 nehybných obrázkov, ktoré splynú do pohybovej sekvencie. Tieto obrázky sa nepremietajú neprerušene, ale vždy, keď sa film posunie o jedno políčko, sa na okamih zatemní prúd svetla premietačky kruhovou otáčavou clonou. Keby to tak nebolo, na plátne by divák videl iba svetlejšie alebo tmavšie šmuhy. Až vtedy, **keď sa za jednu sekundu na plátne objaví 25 bliknutí s rozfázovaným pohybom, vidíme plynulý, ostrý a pohybujúci sa obraz.**

Žiaci by mali dostať domácu úlohu, aby si pozreli časopis špecializovaný na televízny program a vyhľadali si článok s informáciami o filme, ktorý sa bude vysielat' v televízii. Nech si vyberú film, ktorý si s rodičmi pozrú, vystrihnú článok a urobia si poznámky, či bol článok o filme výstižný alebo nie, čo sa nachádzalo na fotografii k filmu a aký to malo vzťah k filmovému príbehu.

Kontrola domácej úlohy by mala viesť k diskusii, či články o filme v televíznom programe vystihujú obsah tohto filmu, či podávajú o ňom dostatok informácií. Zmyslom takejto aktivity je upozorniť žiakov na to, že v programe sa vyskytujú užitočné informácie o dĺžke filmu, národnosti, roku jeho vzniku, krajiny pôvodu, jeho kvalite (známkovanie, bodovanie), žánri filmu a jeho vhodnosti pre deti. Mali by sa naučiť v programe orientovať, cieľavedome vyhľadávať vhodné filmy a plánovať si sledovanie filmov v televízii. Učiteľ môže žiakom ukázať niektoré filmové časopisy a ponúknuť na prelistovanie, rovnako ako priniesť noviny a ukázať im, kde sa nachádza program kín a ako sa v ňom orientovať.

Potom by mal učiteľ opísať podmienky sledovania filmu v kinosále. Žiaci môžu dostať úlohu spomenúť si na všetko, čo sa v kinosále nachádza. Možno prejsť do diskusie o tom, ako sa treba správať v kinosále a ako sa naopak môžeme správať doma pri sledovaní televízie.

Na ďalšiu domácu úlohu by si žiak mal doma vyhľadať nejaký filmový plagát z časopisu a priniesť ho do školy. Malo by ísť o jeho obľúbený film, ktorý videl a teda ho pozná. Následná prezentácia plagátov na hodine by mala viesť k tomu, aby žiak porozumel jeho funkcii. Plagát je na jednej strane upútavkou, reklamou na film a na druhej strane pamiatkou na neho, akýmsi suvenírom. Na plagátoch býva zobrazený nejaký charakteristický moment z filmu. **Najčastejšie vidíme hrdinov vo významnom postoji a naznačenom vzťahu k prostrediu alebo k situácii, v ktorej sa nachádzajú. Hrdinovia pritom akoby komunikovali s každým, kto si plagát pozerá, vyzývajú ho k účasti na svojom príbehu.** Žiakov treba

upozorniť aj na spodný popisok plagátu s údajmi o tvorcoch a obsadení. Plagát má takmer vždy identické farebné ladenie ako film. **V hornej časti plagátu sú veľkými písmenami mená hercov. Slávni herci sa takto graficky stotožňujú s výzorom a vlastnosťami filmových postáv, hrdinov, zobrazených na plagáte.** Najväčším písmom je zobrazený názov filmu, ktorý sa stáva značkou.

Možno prejsť k tomu, ako prebieha výroba a distribúcia filmu do jednotlivých kinosál. Učiteľ môže žiakov upozorniť na **producentské filmové spoločnosti, ktorých logá vidíme vždy ako úplne prvý obraz vo filme** (*Warner Brothers, 20th Century Fox, TriStar, Columbia, Dreamworks, Newline Cinema, Pixar* a mnohé iné). Tiež je dobré vysvetliť im, že veľmi často sa pred samotným filmom premietajú ukážky iných filmov, ktoré majú reklamnú funkciu a snažia sa diváka prilákať na ďalšie predstavenia.

Je potrebné vysvetliť, na akých nosičoch sa zvykne distribuovať film. Základným je kinematografický filmový pás. Filmy sa potom zaznamenávajú na nosiče. Učiteľ môže predviesť žiakom videokazetu – jej plastový obal, kotúče, odporúča sa odkryť ochrannú lištu a ukázať im magnetickú pásku. Podobne je možné predviesť aj DVD, prípadne CD-ROM. Učiteľ si môže ako doplnkovú možnosť stiahnuť a vytlačiť nejakú stránku na internete, ktorá sa venuje filmu. Môže ísť buď o filmové databázy (*Internet Movie Database, Slovenská filmová databáza*, atď.), alebo o stránky fanúšikov venované filmom či filmovým hercom.

Treba žiakov upozorniť na výhody VHS a DVD: filmy je možné pozeráť opakovane v čase, ktorý sa nám hodí, zastaviť obraz, spomaliť obraz, pretočiť ho naspäť, pozeráť nejaké scény viackrát po sebe.

Podobnosti a rozdiely medzi divadelným a filmovým predstavením je dobré vysvetliť na základe predchádzajúcej skúsenosti žiakov s filmom a divadlom cez diskusiu. Žiaci by mali pochopiť nielen to, v čom sa film od divadla líši, ale aj to, že divadelné predstavenie je stále veľmi zaujímavé a atraktívne preto, lebo prebieha naživo, za bezprostrednej účasti hercov. Je potrebné odlíšiť film aj od ostatných umeleckých druhov, prípadne médií, a tak demonštrovať jeho jedinečnosť. Film je syntetickým umením, ktoré čerpá z viacerých umeleckých druhov: drámy, literatúry, fotografie, maliarstva a hudby. **Film má s divadlom spoločné to, že oba druhy sú dramatickým umením:** predvádzajú konanie a rozhovory postáv tak, akoby sa odohrávali priamo pred očami diváka. **Film aj divadlo rozprávajú príbeh vždy v prítomnom čase.** Film môže ukazovať príbeh, ktorý sa odohral v minulosti, alebo ktorý sa stane v budúcnosti, ale film nemôže rozprávať príbeh v budúcom čase. Výhodou filmu oproti divadlu je to, že môže manipulovať s časom rozprávania, spomaľovať ho, zrýchľovať, alebo celkom zastaviť. To sa v divadle urobiť nedá.

Film s literatúrou spájajú rozprávacie princípy. Základný rozdiel medzi literatúrou a filmom je v tom, že kým literárny text prostredníctvom slov a ich významov (v prípade epiky tieto slová tvoria príbeh) buduje vo fantázii

čitateľa obrazy, film naopak pomocou obrazov tlmočí určitý význam a buduje v mysli diváka príbeh. **Je dobré vyvolať diskusiu o tom, aký je rozdiel medzi románom a filmom, či žiaci videli nejaký film nakrútený podľa knihy a čo sa im viac páčilo.** Učiteľ môže žiakom prečítať opis nejakej postavy z klasického diela alebo rozprávky. Následne ich môže vyzvať k tomu, nech tlmočia, ako si túto postavu predstavujú. Je vhodné pustiť im na videu krátku ukážku z filmu alebo rozprávky s konkrétnym filmovým stvárnením dotyčnej literárnej postavy.

Potom treba prejsť k televízii. Učiteľ môže začať diskusiu o tom, či je lepšie sledovať film v kine alebo v televízii. Žiaci by mohli sami skúsiť vymenovať výhody a nevýhody oboch spôsobov. **Učiteľ by mal zdôrazniť zážitkovú a rituálovú funkciu filmu a divadla, ktoré navštevuje žiak s rodičmi. Je dobré povzbudiť ich k tomu, aby o filmoch diskutovali s rodičmi. Pri televízii treba zdôrazniť jej výhody (pohodlnosť, relax), ale i nevýhody:** únik pred povinnosťami, prostriedok na zahnanie nudy, reklama, ktorá zaznie v napínavom okamihu, aby divák neodišiel z obývačky alebo neprepínal program. Učiteľ by mal žiakom vysvetliť, že nástup reklamy je sprevádzaný zosilneným zvukom (aby ju divák počul, aj keď odbehne do inej miestnosti) a znižuje zážitok z filmu, lebo narúša jeho plynulý dramatický priebeh. Je dobré upozorniť ich na to, že v divadle, v literatúre ani v kinosále nie je príbeh prerušený reklamným oznámením. Je dôležité motivovať žiakov k tomu, aby si plánovali sledovanie televízie a tiež, aby porozumeli rôznorodej skladbe televízneho programu.

Učiteľ by mal ešte spomenúť rozdiel medzi televíznym a kinematografickým filmom. Môže vysvetliť žiakom, že dnes už existujú rôzne typy kamier, ktoré využívajú odlišné médiá: filmová kamera, televízna kamera, videokamera, digitálna kamera. Je vhodné porovnať neuzavretý seriálový príbeh z televízie s uzavretým filmom v kine. V televízii je divák v napätí, čaká na rozuzlenie príbehu, ktoré však nenastáva, ale predlžuje sa donekonečna. Seriál sa končí v najnapínavejšom okamihu. Žiakom možno vyzdvihnúť pozitívne charakteristiky dokumentárnych filmov či seriálov v televízii.

Materiálno-didaktické prostriedky: televízor, video, videokazeta, DVD alebo CD-ROM, filmové časopisy, noviny s programom kín, obrázky filmovej kamery a premietačky, vytlačená stránka z internetu.

Literatúra:

1. ANDRIKANIS, E. – KONDAKOV, E.: Jak se točí film. Filmová abeceda v praxi. Olomouc : Votobia, 2004.
2. BALÁZS, Béla: Film. Vývoj a podstata nového umenia. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958.
3. BEIER, E. – BIERMANN, K.: Kronika filmu. Praha : Fortuna print, 1995.
4. BENJAMIN, Walter: Iluminácie. Bratislava : Kalligram, 1997.
5. BLECH, Richard a kol.: Encyklopédia filmu. Bratislava : Obzor, 1993.

6. DeFLEUR, Melvin – BALLOVÁ. ROKEACHOVÁ, Sandra J.: Teorie masové komunikace. Praha : Univerzita Karlova, 1996.
7. LOTMAN, Jurij M.: Semiotika filmu a problémy filmovej estetiky. Bratislava : Vysoká škola múzických umení, 1984.
8. McQUAIL, Denis: Úvod do teorie masové komunikace. Praha : Portál, 1999.
9. PAŠTEKA, Július: Estetické paralely umenia: štúdie o divadle, dramatike a filme. Bratislava : Veda, 1976.
10. PRICE, Stuart: Media Studies. Edinburg : Longman, 1998.
11. SADOUL, G.: Dějiny světového filmu. Praha : Orbis, 1963.
12. TOEPLITZ, J.: Dějiny filmu. Praha : Čs. spisovatel, 1989.

© Štátny pedagogický ústav: Spracovali Mgr. Alexander Plencner (Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave), doc. Gažová (Katedra kulturológie FF UK, Bratislava), marec 2005.

Mediálna realita vo vzťahu ku skutočnosti

Filmová realita

Ročník: *šiesty; prvý (osemročné gymnázium)*

Časová dotácia: *sedem vyučovacích hodín; šesť vyučovacích hodín (osemročné gymnázium)*

Nadväznosť na iné tematické celky: *Charakteristické znaky filmu v porovnaní s inými médiami (6. roč.; 1. roč. osemročné gymnázium), Reč filmu (6. roč. 1. roč. osemročné gymnázium), Médiá a násilie na príklade akčných filmov, hororov, kriminálnych programov (6. roč.; 2. roč. osemročné gymnázium), Aká skutočná je multimedialna realita? (9. ročník; 4. roč. osemročné gymnázium).*

Východisko:

Film vyvoláva zo všetkých umení najsilnejšiu ilúziu reality. Na filmové obrazy psychologicky reagujeme tak, akoby išlo o skutočné výjavy. Pohybujúci sa obraz stimuluje diváka k spolujednaniu so zobrazenou akciou (tomuto javu sa hovorí „posturomotorická indukcia“). Vo filme sa divák vžíva do deja, reaguje naň, ale zároveň si uvedomuje, že do neho nemôže a nemusí zasiahnuť. Filmové umenie si vyžaduje zaujatie rozporného postoja – vnímateľ musí zabudnúť, že sa zúčastňuje na vnímaní inscenovaných obrazov, musí im uveriť akoby išlo o realitu, ale zároveň nesmie zabudnúť, že je to iba fikcia. Vo filme môže diváka dojať silný emotívny výjav a súčasne môže obdivovať majstrovský prejav hercov. Každý film vytvára určitý filmový svet – realitu, o ktorej predpokladáme, že by existovala, aj keby sa v nej filmový príbeh neodohral. Pokročilosť filmovej techniky spôsobuje, že film je čoraz hodnovernejší, neraz sugestívnejší ako samotná skutočnosť. V súčasnosti sa ukazuje, ako je veľmi dôležité naučiť sa rozlišovať medzi fiktívnym a realistickým zobrazovacím kódom. Najnovším trendom je totiž vznik hraných filmov, ktoré sú nakrútené dokumentárnym spôsobom (Rok ďabla, Záhada Blair Witch), vznik dokumentárnych filmov a seriálov, v ktorých prevažujú hrané, inscenované sekvencie (rekonštrukcie historických udalostí) a tiež vznik filmov, ktoré tematizujú problém reality, realistickosti a vykonštruovanej filmovej reality (Truman show, Vrtieť psom, Matrix).

Ciele:

Žiak má byť schopný:

1. uvedomovať si hodnotu prežívania reality samej, neuprednostňovať filmovú (mediálnu realitu);
2. vnímať rozdiel medzi skutočnou a filmovou realitou, chápať, že mediálne spracovanie a znázornenie reality podlieha v porovnaní so skutočnosťou manipulácii, je zámerné;
3. pri analýze filmových diel dokázať odhaľovať prostriedky zmeny a selekcie, skutočnosti (technické a výrazové prostriedky) v súvislosti s úmyslami tvorcov;
4. rozumieť rozdielu medzi realistickým a fiktívnym spôsobom zobrazovania;

5. rozlišovať medzi hraným a dokumentárnym filmom, poznať, v čom spočíva ich atraktivita, vedieť vymenovať a identifikovať ich žánre;
6. chápať, čo je to žáner, aké prvky ho vymedzujú a charakterizujú, tiež by mal vedieť rozlišovať dva základné žánre podľa námetu – tragédiu a komédiu;
7. vedieť, že obsahom filmu nemôže byť hocičo, ale film má vždy formu rozprávania, mal by dokázať vo filme určiť námet, hlavnú myšlienku, základný konflikt, rozlíšiť kladné a záporné postavy a ich motiváciu, v príbehu rozoznať okamih kolízie a peripetie v deji;
8. poznať proces výroby filmu od scenára až po dabing a titulky;
9. vedieť charakterizovať profesijné zložky, ktoré sa podieľajú na výrobe a distribúcii filmového diela.

Metodický postup (metódy a formy práce so žiakmi):

V celkovej časovej dotácii je možné postupovať tak, že 1. cieľu bude venovaná prvá hodina, 2. cieľu druhá hodina, 3. cieľu tretia hodina, 4. a 5. cieľu štvrtá hodina, 6. cieľu piata hodina, 7. cieľu šiesta hodina, 8. a 9. cieľu siedma hodina.

Cyklus je možné začať otázkami uvedenými na začiatku kapitoly a diskusiou o rozdieloch medzi filmovým a skutočným svetom. Atraktivita niektorých filmov spočíva v tom, že zobrazujú rôzne fantazijné svety a materializujú tak svet detských snov. Učiteľ môže vyvolať diskusiou o tom, čo je výhodou snového (aj filmového) sveta a čo výhodou skutočného sveta. Vo svete snov máme často zázračné schopnosti, sme hlavnými aktérmi deja, v realite máme však možnosť rozvíjať medziľudské vzťahy. **Učiteľ môže vyzdvihnúť pozitívnu úlohu filmového sveta v tom, že v ňom vidíme neobyčajnú húževnatosť a úsilie hrdinov bojovať so zlými podmienkami, snažiť sa o dobro a dosiahnutie všeobecne prospešného cieľa.** Z filmovej reality môžeme načerpať inšpiráciu do skutočnosti. Negatívum sa skrýva tam, kde konzument uniká do filmových svetov, aby nemusel čeliť skutočným problémom. Dôsledkom nadmernej konzumácie virtuálnych filmových svetov môže byť životná pasivita.

Žiak by sa mal naučiť chápať, že **naozajstný úspech je možný len v skutočnosti a tiež pochopiť závažnosť existencie v realite: to, čo urobíme, sa nedá vrátiť späť, má to trvalé následky.** Všetko, čo sa vo filme stane, má význam a zmysel, kým život je často plný „nezmyselných“ udalostí a jeho význam chápeme až v dlhšom časovom horizonte. Filmová realita je simulovaná, umelo vytvorená a vždy slúži potrebe filmového príbehu. Udalosti, ktoré sa vo filme stanú, nemajú trvalú platnosť a nepodliehajú kauzalite (napríklad pád z okna neznamena zranenie alebo smrť). **Učiteľ môže využiť hru na zvýšenie vnímavosti k realite, k tomu, čo nás bezprostredne obklopuje.** Dá žiakom pokyn, aby zatvorili oči a sklonili hlavy na lavice. Potom vyberie dvoch alebo troch žiakov (postupne), nech sa poslepiačky pokúsia opísať nejaký predmet, ktorý sa nachádza v triede (tabuľa, dvere, ale aj výhľad z okna). Vychádzať môžu iba z toho, ako si ho pamätajú. Potom môžu otvoriť oči a konfrontovať sa so skutočnosťou.

Učiteľ by mal žiakom pustiť krátku filmovú ukážku a oni by mali za úlohu nájsť neskutočné udalosti, konanie hrdinov, ktoré by v skutočnosti nebolo možné, chyby v príbehu. Vybrať si možno z večernej filmovej ponuky alebo z poobedňajšieho seriálu (napr. žánru fantasy).

Pri plnení tretieho cieľa je východiskom demonštrovať žiakom emocionálnu manipuláciu, akú uplatňujú tvorcovia filmu. To je vhodné demonštrovať na troch ukážkach. Jednou z nich by mohol byť akčný film, druhou telenovela, tretou kreslený film. V akčných filmoch je dôraz na napätí, ktoré sa podporuje prostriedkami filmovej reči (gradácia deja, predlžovanie času za účelom zvýšenia napätia, rýchly strih, roztrasená kamera). Učiteľ by mal žiakom zdôrazniť, že **prehnane hodnoverné scény v akčných filmoch sú vlastne znakom ich neskutočnosti** a vyvolať diskusiu o týchto obsahoch. Zábery sú radené v následnosti, ktorá zdanlivo pôsobí logicky a mechanicky, avšak niektoré jej prvky sú zámerne zdôraznené, aby sa dosiahol silný emotívny účinok na diváka. Akcia môže napríklad prebehnúť v takom istom čase, ako by prebehla v skutočnosti, ale jej zvukový a optický prejav je predimenzovaný (scény bitiek, obrazy fyzického ničenia a poškodenia predmetov, zranenia, úrazy, nešťastné náhody, násilné činy). Postupnosť dejových zložiek nemusí zodpovedať realite, ale môže byť predĺžená (mnohonásobne exponované výbuchy z toho istého miesta v akčných filmoch), alebo skrátaná (brutálna smrť v zlomku sekundy).

V telenovelách treba žiakov upozorniť na mimoriadne výraznú gestikuláciu hercov, mimiku a veľmi časté detaily tváří. Častým obsahom býva citovo veľmi silno zafarbené správanie: beznádej, zúfanie, sľubovanie, plač a smútok, hádky, vyhrážanie sa. V kreslených filmoch je kľúčovým výrazovým prostriedkom predimenzovanosť, absurdnosť. Žiakov treba upozorniť na to, že kreslené filmy často stavajú na vyvolávaní negatívnych pocitov: škodoradosť, dychtivé očakávanie nešťastia, katastrofy, ublížení na zdraví. Väčšina produkcie animovaných filmov je vytvorená tak, že divák prakticky nemôže cítiť s postavičkami súcit, ale raduje sa z ich komických zlyhaní a utrpenia. Je nutné zdôrazniť, že utrpenie je umelé, lebo nemá nijaké (tobôž nie trvalé) následky. Cieľom je vyvolať smiech až výsmech.

Učiteľ zistí, či žiaci pochopili podstatný rozdiel medzi fiktívnym a realistickým zobrazením aj na základe domácej úlohy. Žiaci majú doma vyhľadať dva obrázky, fotografie, z ktorých jedna bude jednoznačne fiktívna a druhá zase realistická.

Pri plnení štvrtého cieľa sa možno odraziť od vymedzenia rozdielu medzi realistickým a fiktívnym zobrazovaním a demonštrovať ich na príklade dokumentárneho a hraného filmu (piaty výučbový cieľ).

Hodinu možno začať diskusiou o tom, či žiaci majú radšej hrané filmy alebo dokumentárne. Taktiež treba zistiť, či vôbec pozerajú nejaké dokumenty, napríklad s rodičmi a ak áno, ktoré. V každom prípade ich treba k takejto aktivite povzbudiť. **Rozdiel medzi realizmom a fikciou treba**

demonštrovať na rovine formy rovnako ako aj na rovine obsahu. Je možné nakrútiť film, ktorý bude pôsobiť ako reálny (čiže bude naturalistický) a je možné nakrútiť film o niečom reálnom. Preto rozoznávame realizmus formy a realizmus obsahu. Dokumentárny film napríklad je realistickou formou, iné filmy majú iba realistický obsah. Realizmus obsahu sa týka viac toho, čo sa zobrazuje, než toho, ako sa to zobrazuje.

Realizmus v umení sa viaže k postupom, keď sa umeleckou formou zobrazuje nejaká všeobecná skúsenosť človeka. Pri zobrazovaní reality sa režisér rozhoduje, do akej miery má výsledný materiál pôsobiť realisticky. Pokiaľ sa bude pohybovať viac k pólu realistickosti, môžeme hovoriť o realistickom zobrazovaní, pokiaľ sa od neho bude skôr vzďaľovať, môžeme hovoriť o fiktívnom zobrazovaní.

Na konci hodiny si môže učiteľ so žiakmi prejsť prvú úlohu na konci kapitoly v odstavci: Na zopakovanie. Žiaci sa pokúsia podľa názvu filmu určiť, či ide o realistický alebo fiktívny žáner. Tu je kľúčom upozorniť ich, že **fiktívny žáner má často atraktívny, poetický názov, ktorý má vyvolať predstavu príbehu, témy, obsahu alebo myšlienky a prilákať diváka, kým realistický je vždy nejakým spôsobom lokalizovaný v skutočnosti, najčastejšie tematicky (toto býva signalizované určitým údajom, napríklad geografickým miestom).**

Správny kľúč: Velikáni maliarstva (R), Môj otec hrdina (F), Fantastické zvieratá Ázie (R), Ako byť záhradníkom (R), Štyria priatelia a pes (F), Čarodejnice školou povinné (F), Dejiny mágie (R), Tajomná vražda v Manhattane (F), Smrtiace nebezpečenstvá Austrálie (R), Delfín Flip (F), Putovanie po slnečnej sústave (R), Nevesta v čiernom (F), Zvieracia záchránka (R), Zvierací detektív (F), Krotitelia duchov (F), Sedem divov sveta (R).

(R – realistický žáner; F – fiktívny žáner)

Na hodine môže učiteľ premietnuť ukážky z dvoch filmov, z jedného realistického, z druhého fiktívneho. Pustí žiakom na videu ukážky a oni musia určiť, ktorá ukážka je dokumentárna, ktorá hraná. **Učiteľ by mal žiakov upozorniť na neostrú hranicu medzi týmito dvoma žánrami, na to, že v dokumentoch sa vyskytujú hrané prvky** (historické rekonštrukcie, napríklad stredovekí bojovníci útočia na hrad) **a tiež, že v hranom filme sú dokumentárne sekvencie na posilnenie dôveryhodnosti príbehu** (hrdina vychádza na ulicu medzi ľuďmi, prediera sa davom, obraz vyzerá ako z televíznej reportáže). Podstatným znakom rozlíšenia hraného a dokumentárneho filmu je to, že **hraný film má štruktúru príbehu, dokumentárny film štruktúru výpovede.**

Učiteľ by mal vyzdvihnúť hodnotu dokumentárneho filmu, z ktorého môžeme získať dôležité informácie, v ktorom môžeme vidieť silnú výpoveď zo života nejakého človeka a z ktorého sa môžeme poučiť

o našej spoločnosti, jej histórii, súčasnosti a najmä reálnych problémoch. V súčasnosti je to skôr dokumentárny film, ktorý na nás môže zapôsobiť a vyvolať zamyslenie sa nad ľudským životom alebo dokonca nad zmenou v správaní (ekologický dokument). Na domácu úlohu žiak vypracuje bod dva z odstavca: Zopakujme si – priradí k jednotlivým žánrom konkrétne tituly a využije televízny program a pomoc rodičov.

Základné členenie žánrov (6. cieľ) možno žiakom dobre vysvetliť na základe emocionálneho ladenia filmu (tragédia ako vážny film, komédia ako veselý film), potom možno prejsť na členenie podľa námetu (sci-fi, historický film, horor, kriminálny film). Námet pri tom charakterizuje množstvo prvkov, ktoré sa vytvorili konvencionalizáciou. Vo filmoch sa stereotypne vyskytujú určité rekvizity, symboly, akcie, postavy. Žánrové ladenie býva prvkom ironizácie, režisér môže zavádzať diváka predstieraním iného žánru. V niektorých filmoch sa okrem hlavného, základného žánru môžu vyskytovať aj prvky iných žánrov. Žiakov treba upozorniť na možnosti rôznych nevšedných kombinácií žánrov (sci-fi paródia, hororová komédia...). Žiak by mal vedieť, že žáner sa vytvára aj pomocou prvkov filmovej reči: veľkostí záberov, osvetlenia, farieb, pohybov kamery, hercov, tempa deja, spôsobu strihu (tieto prvky sú iné pri psychologickom filme a iné v akčnom filme). **Cieľom je zvýšiť žiakovu senzibilitu k prvkom, ktoré signalizujú konkrétny žáner. Tieto prvky sa najlepšie dajú dokumentovať na westerne a rozprávke.** Učiteľ môže po oboznámení žiakov so žánrami premietnuť dve alebo tri ukážky rôznych filmov a ich úlohou bude zistiť, o aký konkrétny žáner ide. Na konci hodiny dostane žiak vypracovať charakteristiku zvoleného žánru podľa bodu tri v odstavci Zopakujme si.

Siedmy cieľ je pomerne náročný. Žiak by sa mal naučiť rozoznávať, že **v každom hranom filme sa nachádzajú podobné situácie, ktoré vždy zapôsobia na diváka a pomáhajú vzbudzovať a udržovať jeho pozornosť.** Dramaturgia je vedenie divákovej pozornosti. Je dôležité žiakom vysvetliť, že **každý film musí mať štruktúru rozprávania.** Takisto, nijaký hraný film nemôže existovať bez konfliktu, lebo by nebolo o čom hrať. Táto téma je veľmi vďačná na diskusiu o kladných a záporných postavách. Učiteľ môže dať žiakom úlohu, aby sa pokúsili charakterizovať vlastnosti, správanie, motiváciu, hodnoty, gestá, reč, oblečenie typického hrdinu a typického zloducha.

Na dokumentáciu piatich častí Aristotelovho členenia dramatického príbehu môže učiteľ použiť krátky film, najlepšie filmovú poviedku alebo rozprávku. Je dôležité ukázať žiakom v konkrétnom momente filmu, ktorá fáza práve nastala, vysvetliť im prečo a popísať jej funkciu. Analýza týchto fáz vo filmovom diele je náročná aj pre odborníka a nemusí o nich panovať zhoda. Nie všetky filmy tieto fázy dodržiavajú, niektoré fázy nemusia byť dobre vystavané, alebo môžu byť nahradené inou štruktúrou. **Od žiaka sa nemôže očakávať, že sa naučí vo filmoch identifikovať tieto fázy. Stačí, ak bude vedieť vo filme rozoznávať námet (tému), pokúsi sa identifikovať ideu (hlavnú myšlienku), mal by dokázať vo filme určiť základný konflikt, rozlíšiť kladné a záporné postavy a ich motiváciu a v príbehu rozoznať**

okamih kolízie a peripetie v deji. Žiak môže dostať domácu úlohu, aby sa pokúsil napísať na jednu stranu krátky príbeh, poviedku, ktorá bude obsahovať konflikt, malý dialóg a každú z týchto piatich fáz.

Na plnenie ôsmeho a deviateho cieľa sa **odporúča pustiť žiakom dokumentárny film zameraný priamo na proces výroby hraného filmu** (treba sa obrátiť na Slovenský filmový ústav), najdostupnejšou možnosťou je **z televízie nahráť film o nakrúcaní nejakého filmu** (tzv. film o filme). Žiak by mal spoznať, že film vyzerá „filmovo“ jedine v kamere, iba z pohľadu kamery je vo filme správna kompozícia, osvetlenie, pohyb a podobne. Hra hercov snímaná dokumentárne spolu s filmovým štábom vyznieva často nerealisticky a smiešne. Práve cez tento príklad však môže žiak pochopiť, že **všetko vo filme sa inscenuje pre potreby kamerového záznamu.** Učiteľ v dokumente bude komentovať konkrétne filmové profesie (herec, kameraman, scenárista, režisér, kostyméri, maskéri). Jeden z najefektnejších momentov v tomto type dokumentu je úmyselné narušenie hraníc filmového priestoru alebo nevydarené zábery. **Žiak sa presvedčí, že keď kamera príliš odjazdí, ukáže sa nefilmové pozadie, napríklad koniec dekorácie. Taktiež sú veľmi vhodné zábery, v ktorých žiak uvidí nacvičovanie choreografie súbojov, alebo pád herca z výšky do ochranného materiálu. Pochopí tak, že vo filme je všetko inscenovaná ilúzia.**

Charakteristiku jednotlivých filmových profesií možno prepojiť s diskusiou o tom, ktorý žiak by chcel pracovať v ktorej profesii. **Treba ich upozorniť na to, že film je kolektívne dielo a že sa na ňom podieľa v rovnakej miere veľmi veľa ľudí.** Herec nie je najdôležitejším človekom vo filme, lebo napríklad bez zvukára by sa totiž film nedal pozeráť. Učiteľ žiakom pripomenie, že **zoznam najdôležitejších osôb, ktoré pracovali na konkrétnom filme, je možné vidieť v úvodných titulkoch, úplný zoznam v záverečných titulkoch.** Učiteľ na hodine pustí žiakom filmovú ukážku. Ich úlohou bude objaviť vo filme to, čo do neho vložili jednotliví filmoví pracovníci. Skupina 1 bude analyzovať prácu autora príbehu – scenáristu (prípadne dramaturga); skupina 2 prácu autora filmu – režiséra; skupina 3 prácu kameramana; skupina 4 prácu maskérov a kostymérov, skupina 5 prácu hercov. Na konci žiaci prezentujú to, čo si všimli. Je dôležité, aby mohli pracovať viacerí v jednej skupine, každý z nich si môže všimnúť niečo iné. Budú tiež potrebovať určitý čas, aby si informácie zosumarizovali.

Materiálno-didaktické prostriedky: televízor, video.

Literatúra:

1. ANDRIKANIS, E. – KONDAKOV, E.: Jak se točí film. Filmová abeceda v praxi. Olomouc : Votobia, 2004.
2. ARISTOTELĚS: Rétorika / Poetika. Praha : Nakladatelství Petr Rezek, 1999.
3. BALÁZS, Béla: Film. Vývoj a podstata nového umenia. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958.
4. BEIER, E. – BIERMANN, K.: Kronika filmu. Praha : Fortuna print, 1995.

5. BLECH, Richard a kol.: Encyklopédia filmu. Bratislava : Obzor, 1993.
GINDL-TATÁROVÁ, Zuzana: Hollywoodo - filmové ilúzie podľa zaručených receptov. Bratislava : SFÚ, 2001.
6. KRATOCHVÍL, Miloš V. – DVORÁK, František A.: Jak psát hry pro film a televizi. Rukověť filmové a televizní dramaturgie a scenáristiky. Fakulta filmová a televizní na Akademii múzických umění v Praze. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
7. NOVOTNÝ, David J.: Chcete psát scénář? I. Základy dramaturgie II. Žánry v hraném filmu. Praha : FAMU, 2000.
8. PAŠTEKA, Július: Estetické paralely umenia: štúdie o divadle, dramatiky a filme. Bratislava : Veda, 1976.
9. PRICE, Stuart: Media Studies. Edinburg : Longman, 1998.

© Štátny pedagogický ústav: Spracovali: Mgr. Alexander Plencner, doc. Gažová (Katedra kulturológie FF UK, Bratislava), marec 2005.

Reč filmu

Ročník: *šiesty; prvý (osemročné gymnázium)*

Časová dotácia: *šesť vyučovacích hodín; štyri vyučovacie hodiny (osemročné gymnázium)*

Nadväznosť na iné tematické celky: *Charakteristické znaky filmu v porovnaní s inými médiami (6. roč.; 1. roč. osemročné gymnázium), Mediálna realita vo vzťahu ku skutočnosti. Filmová realita (6. roč. 1. roč. osemročné gymnázium), Filmový kritik (6. roč.; 1. roč. osemročné gymnázium), Točíme film (6. roč.; 1. roč. osemročné gymnázium), Funkcia zvuku, hudby v médiách (7. roč.; 2. roč. osemročné gymnázium), Estetické výrazové prostriedky filmu (8. roč.; Filmový kritik 3. roč. osemročné gymnázium).*

Východisko:

Film má svoju reč, ale treba povedať, že ju nemal od počiatku svojho vzniku. Proces, v ktorom sa jeho jazyk postupne odlišil od iných umeleckých druhov, bol veľmi dlhý, plný úskalí a slepých uličiek. Napriek objavu kinematografických princípov a ich komerčnému využívaniu sa zdalo, že film ako umenie napreduje viac zásluhou ojedinelých experimentátorov, než ziskuchtivých podnikateľov, ktorí ho využívali ako jarmočnú atrakciu. Práve tieto osobnosti posúvali hranice vizuálneho a neskôr audiovizuálneho vyjadrovania. Kinematografické dielo samé o sebe nemá zmysel, nadobúda význam až vtedy, ak je tu divák, ktorý ho dokáže čítať. Film teda rozvíjal svoju reč v neustálej komunikácii s publikom. Ako každé umenie, aj film je komunikáciou. Film ponúka najsuggestívnejšiu a najautentickejšiu možnosť záznamu živej reality. Zachytáva ju v bezprostrednej aktuálnosti, tvorivo využíva čas a priestor, ktoré deformuje s výrazným umeleckým efektom. Dokáže uchopiť a natrvalo konzervovať okamih. Práve preto má moc vytvoriť kult nesmrteľných hviezd a nadobúda charakter kroniky – oživuje dávnu minulosť a vyvoláva pocity nostalgie. Filmová kamera odhaľuje a zaznamenáva taký rozmer reality, ktorý dovtedy nemohlo sprostredkovať nijaké iné umenie: mikrokozmos detailu, vznik a priebeh ľudských emócií, snovo spomalený pohyb a dynamickú perspektívu. Výsadou filmu je jeho pohybový aspekt. S vyjadrovacími prostriedkami filmu pracuje televízia, videoklipy, reklama, takže ich pochopenie je pre recepciu vizuálnych komunikátov kľúčové.

Ciele: Žiak má byť schopný:

10. poznať základné pojmy, ktoré sú nevyhnutné na pochopenie problematiky filmovej reči: obraz, záber, strih, scéna, kompozícia;
11. ovládať veľkosti záberov, význam zaostrovania a rôznych uhlov kamery, ktoré slúžia na dramaturgické stvárňovanie obsahu filmu;
12. rozumieť významu pohybu v kinematografii, a to jednak vnútrozáberového a jednak kamerového, jeho atraktivity pre diváka, mal by byť schopný všímať si pohyby kamery;
13. na praktických ukázkach odhaľovať ako sa tvorí pomocou strihu filmový význam, poznať funkciu strihu, jeho úlohu pri vytváraní filmového

- významu, jednotlivé druhy, taktiež ovládať a identifikovať základné prvky filmovej interpunkcie;
14. čítať zvuk vo filme, vedieť o možnostiach jeho dramaturgického využitia;
 15. ovládať kategórie filmového času, rozlišovať medzi filmovým časom a časom príbehu;
 16. vnímať farby a osvetlenie vo filme a ich funkciu, identifikovať efekty, triky a ich ozvláštnujúce funkcie,
 17. uplatňovať analytické schopnosti a identifikovať formálne prostriedky filmovej tvorby, kódy filmovej „reči“. Učiť sa chápať ich význam vo vzťahu k dramaturgickému stvárneniu obsahu.

Metodický postup (metódy a formy práce so žiakmi):

V celkovej časovej dotácii je možné postupovať takto: splneniu prvého cieľa možno vyhradiť 1. vyučovaciu hodinu, cieľu 2. druhú hodinu, cieľu 3. tretiu hodinu, cieľu 4. štvrtú hodinu, cieľom 5., 6. a 7. piatu hodinu a cieľu 8. poslednú, šiestu hodinu.

Cyklus je možné začať úvodnými otázkami a úlohou, ktorá je tu vytýčená. Žiak má určiť, ktorý z troch obrázkov je najpôsobivejší a podáva najviac informácií o postave v zábere. Diskusia k úvodným otázkam by mala smerovať k tomu, aby si žiak uvedomil, že **obraz vo filme nie je samoučelný, ale premyslene sa vyberá či komponuje tak, aby obsahoval čo najviac významov**. Vo filme sa nachádzajú vždy vybrané objekty a charakteristické časti prostredia.

Veľmi dôležité je objasniť žiakom úlohu strihu (náhle prerušenie obrazu a jeho nahradenie iným) ako základného prostriedku budovania filmového významu. Je vhodné premietnuť žiakom dve krátke ukážky z filmov. Na jednej z nich treba **demonštrovať, ako sa zo záberov s rôznou veľkosťou prostredníctvom strihovej skladby buduje ilúzia celistvého priestoru** (napríklad dom, budova, ulica). Druhá ukážka by mala viesť k tomu, **ako sa zo záberov buduje časová postupnosť, ako sa strihom skladá dejová sekvencia**. Keďže oba typy sa vyskytujú takmer v každom filme, nebude problém vyhotoviť záznam nejakého filmu vysielanom v televízii na VHS. Žiakom treba vysvetliť, že jedna dejová scéna môže pochádzať z rôznych priestorov, ktoré sa strihom poskladali dohromady (napr. postava vojde do brány na ulici v Trnave, ale vnútrajšok domu sa môže nakrúcať v Bratislave. Obe miesta však vytvárajú ilúziu jedného filmového priestoru).

Žiakom treba vysvetliť aj funkcie jednotlivých záberov. Možno ich rozčleniť takto:

- Úvodné zábery: využívajú sa na to, aby sa ukázala scéna, kde sa bude film odohrávať: budova, krajina. Často sa v nich nevyskytujú postavy.
- Vložené zábery: ukazujú sa nimi dôležité detaily. Napríklad sa zobrazí prekážka, ktorú bude musieť postava prekonať, alebo sa takto označí predmet, ktorý má kľúčový význam, vzťah k určitej udalosti.
- Detaily: Poukazuje sa nimi na významné podrobnosti, odhaľuje sa dôležitý psychologický moment (výraz tváre).

- Záber ponad rameno: demonštruje konverzáciu medzi dvoma postavami. Kamera sníma scénu ponad rameno postavy, ktorá je k divákovi obrátená chrbtom. Vpredu vidíme rameno, časť jej hlavy a chrbta, vzadu v pláne je čiastočne prekrytá druhá postava obrátená tvárou k partnerovi, s ktorým sa rozpráva.
- Záber z pohľadu niekoho: ukazuje osobu alebo nejaký predmet, ktorý vidíme očami nejakej (obvykle dôležitej) postavy. Niekedy sa tento záber sníma z ručnej kamery, aby sa napodobnil pohľad kráčajúceho alebo rozrušeného človeka.
- Záber na reakciu: nasleduje po významnej akcii alebo rečovom prejave jednej z postáv, ukazuje sa ním reakcia druhej postavy.
- Krížové pohľady: Ukazuje dve postavy počas konverzácie, striedajú sa zábery ponad pravé rameno jednej postavy a cez ľavé rameno druhej postavy.

Funkciou záberu je ukázať divákovi to, čo je v každom konkrétnom momente filmu dôležité z hľadiska príbehu.

Učiteľ by mal vysvetliť žiakom problematiku veľkosti záberov a ich význam vo filme. Do tejto problematiky patrí aj zaostrenie, uhol kamery. Veľkosti záberov sa najlepšie demonštrujú na filmovej ukážke (opäť možno vyhotoviť záznam na VHS z filmu vysielanom televíziou). Učiteľ premietne žiakom ukážku a ich úlohou bude identifikovať jednotlivé veľkosti záberov a ich dramaturgický význam z hľadiska filmového príbehu (detail na tvár zdôrazňuje pocity postavy, celok má informačnú funkciu o prostredí atď.). Ukážku by bolo vhodné pustiť dvakrát, aby sa na druhýkrát žiaci nesústredovali na samotný príbeh, ale venovali viac pozornosti kamere.

Je možné zadať nasledovnú domácu úlohu: **Žiak má nakresliť „storyboard“, rozkreslený obrázkový scenár na tému: moja cesta do školy** (učiteľ si môže zvoliť aj inú tému). Učiteľ si dopredu pripraví na hárok papiera šablónu. Budú to okienka približne vo filmovom formáte (teda nie štvorce, ale obdĺžniky). Dohromady vytvorí 2x5 okienok: dve okienka v každom riadku, päť riadkov pod sebou. Šablóny môže namnožiť na xeroxe. Žiak má v storyboarde zachytiť cestu do školy od zobudenia sa v posteli až po usadnutie si do lavice na prvú hodinu. Mal by zachytiť minimálne tri prostredia: svoj byt alebo dom, ulicu, po ktorej kráča do školy, budovu školy. Treba ho vyzvať k tomu, aby používal rôzne veľkosti záberu a uhly kamery. **Množstvo ukážok rôznych storyboardov môže nájsť učiteľ na internete. Treba si vo vyhľadávači (napr. www.google.sk) zadať termín „storyboard“.**

Najlepšie domáce práce môže učiteľ vystaviť na nástenke. Učiteľ by si mohol do školy priniesť nejaký komiks (dnes sa už dá bežne kúpiť v PNS alebo väčších kníhkupectvách) a na ňom **demonštrovať budovanie príbehu prostredníctvom postupnosti obrazov rovnako ako využívanie obrázkov rôznej veľkosti a uhla.**

Najdôležitejšou vlastnosťou filmového obrazu je pohyb. **Práve pohybový aspekt vnáša do plochého kinematografického obrazu plasticnosť.** Osobitne ju ešte prehĺbuje zvuk. Mnohí umelci boli fascinovaní možnosťami filmu zaznamenávať a reprodukovat pohyb, preto si aj vyberali námety, v ktorých zachytávali civilizačné tempo: dopravné prostriedky a činnosť strojov. Vo filme dodnes cítiť fascináciu pohybom (v anglosaskom prostredí sa film označuje pojmom „movie“; anglický výraz „movement“ – pohyb). Kuriozitou bývajú prípady, keď režisér potrebuje „natahnuť“ metráž filmu (napríklad pre účely televízneho seriálu) a vloží do deja pohybové sekvencie – presuny dopravnými prostriedkami, výťahmi a pod. Tento pohyb vyvoláva totiž dojem, že sa niečo deje. Paradoxom kinematografie je, že v nej môžu vzniknúť filmové diela, ktoré nemajú takmer nijaký príbeh, zato veľmi veľa deja (tzv. „naháňačkové filmy“ alebo filmy s tematikou športových pretekov). **Žiakom treba vysvetliť, že pohyb a akcia vo filme sú veľmi efektné, ale nezaručujú kvalitu filmového príbehu.**

Pustíme žiakom ukážku filmu. Majú sa pokúsiť sledovať pohyby objektov v zábere a pohyby kamery. Vo filme výrazne dominujú pohybové, akčne orientované sekvencie, prevládajú v ňom dopravné prostriedky. Pohyby kamery sú veľmi sugestívne, lebo ponárajú diváka do filmového priestoru.

Strih vyvoláva predstavu mechanického pohybu nožničiek, prerušenie, ukončenie. Pre tvorivé spájanie záberov, ktoré poskytuje nové významy a pocity, sa niekedy používa výstižnejší výraz montáž. Tento pojem má svoj pôvod vo francúzskej terminológii (montage). Spopularizovali ho teoretici a tvorcovia ruskej kinematografie (Sergej Ejzenštejn). V anglosaských krajinách sa ujal termín editing – úprava. V profesionálnom slangu sa pod termínom strih rozumie sled rôznych vzájomne nenaväzujúcich a obsahovo odlišných záberov, ktorých sumou sa označí nejaký všeobecný jav, pojem alebo pocit. Charakteru tejto činnosti najlepšie odpovedá termín strihová skladba. Strihač z jednotlivých záberov buduje komplexné, jednotlivé a súdržné dielo – film. Nejde iba o mechanické priradenie záberov, zábery sa musia spojiť tak, aby splynuli do skutočného, vnútorného celku, do reťaze záberov, ktoré budú prebiehať pred zrakom diváka ako nepretržitý, plynulý tok. Strihová skladba je postup, ktorá zahŕňa jednak strihovo-skladobné spracovanie vizuálnej, jednak auditívnej (zvukovej) zložky filmu. Strihovou skladbou sa uskutočňujú zámery všetkých predchádzajúcich tvorcov diela: scenáristu, režiséra, kameramana, architekta, hercov, zvukára, hudobného skladateľa.

Strih vo filme je pomerne jednoduché demonštrovať. **Treba sa sústrediť najmä na odlišenie lineárneho, paralelného a krížového strihu.** Učiteľ žiakom pustí tri ukážky, v ktorých sa vyskytujú uvedené druhy. **Je dôležité vysvetliť aj funkciu retrospektívnych záberov, ktoré osvetľujú motivácie hrdinov** (zábery z detstva alebo určitej minulej tragédie, akcie pomáhajú divákovi pochopiť, prečo postava v súčasnosti robí to, čo robí). Podobne treba na ukážke demonštrovať aj filmovú interpunkciu. Žiak by mal pochopiť, že interpunkcia slúži na formálne viditeľné oddelenie čiastkových, myšlienkovu ucelených úsekov filmového diela. Všetkými týmito prvkami sa

označuje priestorový, častejšie však časový skok, myšlienková pauza. Majú buď rozdeľujúcu funkciu (roztmievačka/zatmievačka, rozostrenie/zaostrenie) alebo spájajúcu funkciu (prelínačka). Na domácu úlohu môže žiak dostať sledovanie filmu a zaznačenie typov strihu, ktoré v ňom pozoroval (s konkrétnym opisom dejov, o ktoré v danom diele išlo) a tiež filmovej interpunkcie.

Problematiku dramaturgie zvuku **možno žiakom vysvetliť na známej skúsenosti: vo vypätých situáciách, pri silnej koncentrácii, prestávame počuť svoje okolie (napríklad pri čítaní knihy)**. Pasívne ho registrujeme, ale nevnímame ho, ani sa na neho aktívne nesústredujeme. Zvuky viac alebo menej potlačíme, vytesníme. Vzniká úkaz, ktorý sa nazýva verejná samota. **Vo filme sa tento efekt používa analogicky**. Hrdina vojde do baru, kde sa stretne s inou postavou. Nastáva dramatický moment, dôležitý dialóg, v ktorom sa hrdina dozvie šokujúce, prekvapujúce podrobnosti. Zvuk, hlučná hudba z baru, šum a rozhovory iných návštevníkov celkom utichnú a po skončení dialógovej sekvencie sa zase vynoria z pozadia. Žiakom treba vysvetliť, že **režisér nepoužíva mechanicky všetky autentické zvuky scény, ale vyberá si len tie, ktoré sú dramaticky dôležité**. Napriek tomu zostáva dominantným prvkom v kinematografii obraz, film je najmä vizuálnym umením. Zvuk má len doplnkovú funkciu. Učiteľ môže na hodine pomocou ukážky osvetliť funkciu zvuku. **Žiakov je dobré upozorniť na to, že veľmi často sa zvuk nestrihá súbežne so strihom obrazu**. Zvuk sa zmení, ale obraz ešte trvá (v izbe sa ozve ruch ulice, ktorú uvidíme až o niekoľko sekúnd), alebo po zmene obrazu počujeme doznievanie zvuku z predchádzajúceho záberu. Taktiež aj v rovine zvuku existuje detail – ide o **zvukový detail, zámerné zosilnenie zvuku**. Vo filmoch sa veľmi často vyskytujú zvukové efekty. Učiteľ by mal žiakov upozorniť na **dramaturgické využívanie hudby, ktorá je hlavnou informáciou o emotívnosti záberov**.

V problematike filmového času treba žiakom zdôrazniť jeho elasticnosť, dramaturgické skracovanie (strihom sa vypúšťajú nepotrebné sekvencie) alebo predlžovanie.

Podobne ako zvuk, aj problematiku ďalších doplnkových prvkov – farebnosť a osvetlenie, možno načať diskusiou. Pomocou ukážky možno demonštrovať rozličné využívanie farieb a osvetlenia. **Žiak by sa mal naučiť vnímať, že chromatické spektrum filmu sa veľmi líši od farieb bežných v realite. To zaručuje jeho sugestívnosť. Niekedy má film osobitné farebné ladenie, ktoré sa využíva na komerčné účely** (Pán prsteňov, Harry Potter, Matrix). Je to tak preto, aby sa vytvorila akási značka, osobitná pečať, reklamné výrobky k filmu sú vyhotovené v rovnakej farebnej škále (plagáty, pohľadnice, figúrky, tričká). Farby vo filme bývajú žiarivejšie ako v skutočnosti. Je vhodné premietnuť ukážky z rôznych žánrov, kde sa bude meniť farebnosť a osvetlenie: čiernobiely film, farebný film zo sedemdesiatych rokov, americký akčný farebný film z osemdesiatych rokov, animovaný alebo rozprávkový film zo súčasnosti. **Farby, tónovanie záberov a práca so svetlom pomáhajú budovať špecifickú filmovú atmosféru – pôsobia na pocity diváka.**

Z hľadiska efektov a trikov by mal učiteľ upozorniť žiakov na to, že **vo filme sú možné veci, ktoré sa nedajú realizovať v skutočnosti**. Hrdina prežije bitku, pád z výšky, prestrelku, haváriu – to všetko pomocou triku. Filmový trik je tým ohromujúcejší, čím neskutočnejšia je akcia, ktorú ukazuje (socha pohne hlavou a otvorí oči). **Žiakov treba informovať aj o pozitívnych variantoch filmových trikov a efektov**, ktoré sa často využívajú v rozprávkach alebo v poetických filmoch. V nich nie sú dôležité obrazy deštrukcie, ani superschopnosti superhrdinov, ale kde **triky a efekty slúžia príbehu**. Čím viac efektov a trikov má film, tým menej hodnoverný býva príbeh. Čím fantastičnejší je film, tým väčšie nároky má divák na jeho veristické (realistické) stvárnenie. Režiséri sa snažia na niektoré triky zámerne upozorniť, aby ohromili diváka, ale sú filmy, kde sa triky dejú akoby mimochodom (Pán Prsteňov) a filmy, v ktorých je určitá triková naivita zdrojom ich poetickosti (filmy Karla Zemana: Cesta do pravěku, Vynález skázy, Barón Prášil, Na kometě).

Splneniu **posledného cieľa** by mala byť venovaná **posledná hodina**, kde sa žiaci rozdelia do šiestich skupín a dostanú za úlohu analyzovať jednotlivé prvky filmovej reči vo vybranej ukážke.

Kľúč k úlohe na zopakovanie:

zločinec (Č), robotník (Z), prenasledovanie nepriateľa (Č), auto (Č), čítanie knihy (Z), otváranie dverí (Č), pekné dievča (Č), zbrane (Č), učenie sa do školy (Z), cestovanie v nejakom dopravnom prostriedku (Č), povzbudenie súrodenca (Z), hygienické potreby (Z), domáce práce (Z), bitka na ulici (Č), ničnerobenie (Z), kvety (Z), zdravotne postihnutý človek (Z), pracovný zápal (Z), pomoc chudobnému (Z)

(Č – častý výskyt prvku vo filme; Z – zriedkavý výskyt prvku vo filme)

Materiálno-didaktické prostriedky: televízor, video, komiksový časopis.

Literatúra:

1. ANDRIKANIS, E. – KONDAKOV, E.: Jak se točí film. Filmová abeceda v praxi. Olomouc : Votobia, 2004.
2. BALÁZS, Béla: Film. Vývoj a podstata nového umenia. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958.
3. BEIER, E. – BIERMANN, K.: Kronika filmu. Praha : Fortuna print, 1995.
4. BLECH, Richard a kol.: Encyklopédia filmu. Bratislava : Obzor, 1993.
5. FILMOVÝ ŠLABIKÁR.
6. KUČERA, Ján: Sřihová skladba. Fakulta filmová na Akademii muzických umění v Praze. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1958-59.
7. LOTMAN, Jurij M.: Semiotika filmu a problémy filmovej estetiky. Bratislava : Vysoká škola múzických umění, 1984.
8. PAŠTEKA, Július: Estetické paralely umenia: štúdie o divadle, dramatiky a filme. Bratislava : Veda, 1976.
9. PLÍTKOVÁ, M.: Filmový šlabikár. Bratislava : Národné osvetové centrum, 2000.
10. PRICE, Stuart: Media Studies. Edinburg : Longman, 1998.
11. VALUŠIAK, Jozef: Základy strihovej skladby. Bratislava : Československá televízia v SR, Inštitút výchovy a vzdelávania, 1989.

© Štátny pedagogický ústav: Spracoval: Mgr. Alexander Plencner, Plencner (Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave), doc. Gažová (Katedra kulturológie FF UK, v Bratislave), marec 2005.

Život človeka s médiami

Ročník: *šiesty*

Časová dotácia: *šesť vyučovacích hodín*

Nadväznosť na iné tematické celky: *Reality TV; Účinky médií na človeka (9. roč.)*

Východisko:

Médiá sa stávajú stabilnou súčasťou životnej reality žiakov, ktorí sú vystavení ich permanentnému vplyvu. Spôsob ich nazerania na svet, zmýšľania o prvkoch reality, vytváranie si hodnotiacich súdov o tejto realite, ich celkové prežívanie a správanie, to všetko je ovplyvňované aj mediálnymi prostredníkmi reality. Masmédiá spôsobujú zmenu v myslení, cítení, správaní žiaka, pričom k nej dôjde po recepcii mediálnych obsahov a to dlhodobej, krátkodobej či jednorázovej. Nemusí to byť zo strany mediálneho tvorcu úmyselné, no žiak sa musí učiť uvedomovať si, že k takýmto vplyvom na jeho osobnosť dochádza, aj keď si to neuvedomuje. Výsledkom procesu uvedomenia si tejto skutočnosti je regulovanie vlastného konzumu médií s cieľom eliminovať neželateľné vplyvy a posilňovať želateľné vplyvy médií na vlastnú osobnosť.

Ciele:

Žiak má byť schopný:

1. rozpoznať oblasti vplyvu médií na človeka, špeciálne na vlastné prežívanie a správanie
2. vymenovať pozitívne a negatívne príklady vplyvu médií na ľudí
3. rozlišovať medzi pozitívnymi a negatívnymi vplyvmi médií na vlastnú osobnosť
4. využívať poznatky o vplyve médií na vlastnú osobnosť v regulácii vlastného konzumu médií
5. zaujímať kritický postoj k televíznym programom typu reality šou.

Metodický postup (metódy a formy práce so žiakmi):

Na úvodných dvoch hodinách sa učiteľ v súlade s prvými štyrmi cieľmi snaží v diskusii so žiakmi rozobrať oblasti vplyvu médií na človeka, špeciálne na žiaka. Vychádzať by mal z uvedených príkladov v učebnici, ktoré je vhodné doplniť vlastnými. Východiskom vplyvu médií na osobnosť človeka sú vybrané oblasti prežívania a správania, ktoré je opäť vhodné so žiakmi doplniť príkladmi. Dôležité sú pritom osobné zážitky žiakov.

Žiaci musia nadobudnúť schopnosť *reflektovať* účinky médií na vlastnú osobnosť, ktoré sa prejavujú:

- zmenou spôsobu myslenia, čoho dôsledkom je selektívnosť pri vnímaní javov životnej reality a oslabenie kritickosti úsudku voči týmto javom, zmenou spôsobu poznávania reality – je ovplyvnené skúsenosťou s mediálne prezentovanými „schémami“ prístupu k realite,

- vyhranenostou postojov k javom okolitého sveta pod vplyvom mediálne zobrazovaných skutočností, preferenciou určitých životných hodnôt mediálne prezentovaných, ktoré dovedy nemuseli byť vnímané ako dôležité,
- stimuláciou špecifických citov, pocitov a nálad, ktoré podmieňujú opakovaný výber určitých mediálnych obsahov s cieľom aktualizovať tieto afektívne stavy.

Zároveň sa musia naučiť *odhaliť príčiny zmien* vo vlastnom myslení a konaní vyvolané vplyvmi mediálnych produktov a byť rezistentí voči ich negatívnym vplyvom.

Žiakov učíme zaujímať sa viac o to, **ako médiá vplývajú na človeka, špeciálne na ich osobnosť**, aby sa snažili reflektovať tieto vplyvy. Učiteľ môže na domácu úlohu zadať žiakom, aby si pozreli nejaký televízny seriál a snažili sa odhaliť ako vplýva na ich myšlienky, pocity, fantáziu, túžby, postoje, hodnotové orientácie, správanie.

Dôležitou oblasťou vplyvu je rovina **intelektuálna**. Žiak ešte nedokáže celkom odlišovať ilúziu od skutočnosti v prípade mediálnej recepcie. Vytvára si úsudky o okolitom svete na základe videného, počutého a prečítaného.

Žiak často zabúda, že to, čo vidí napríklad v televíznych správach, je starostlivo pripravené, zostrihané, vyberú sa len určité úseky z reality, ktoré sú zoradené a zobrazené aj so zámerom, aby upútali diváka. Spolieha sa, že informácie, ktoré prinášajú redaktori, sú pravdivé, v zhode so skutočnosťou. To je v podstate dobrý prístup, no žiakov treba upozorniť, že nesmie zabúdať, že niektoré informácie môžu byť vynechané, zamlčané, nepresné, čo sa môže stať neúmyselne, alebo tiež zámerne. Preto je dobré učiť sa porovnávať informácie z viacerých zdrojov predtým, ako si vytvorí názor na nejakú skutočnosť.

V oblasti emocionálnej je potrebné žiakov upozorniť na to, že by sa mali snažiť rozpoznať, aké pocity majú pri vnímaní mediálneho obsahu. Ktoré pocity pretrvávajú a aké vplyvy majú na ich správanie. Mali by sa vyhýbať takým mediálnym obsahom, ktoré v nich vyvolávajú negatívne emócie a tiež správanie.

V oblasti **predstav a fantázie je potrebné žiakov upozorniť, že** niekedy mediálne zážitky vyvolajú v nich predstavy, ktoré môžu mať vplyv na ich **želanía a túžby**. Niekedy môžu byť takéto predstavy užitočné, napríklad povzbudzujú ich tvorivosť, **vôľu** zdokonaľiť sa v nejakej činnosti, vybrať si profesiu. V niektorých prípadoch ich však takéto túžby vzdávajú od reality. Pokiaľ ich takéto predstavy odrádzajú od skutočných povinností, neoplatí sa nimi zaoberať a strácať čas.

Ďalšími oblasťami vplyvu, ktoré by sa mal učiteľ snažiť primeranou formou žiakom vysvetliť, je rovina **morálna, estetická a náboženská**.

V rovine **morálnej a etickej** žiak zvažuje svoje konanie podľa noriem spoločenského správania. Médiá vo svojich posolstvách buď presadzujú a udržiavajú všeobecne prijateľné mravné hodnoty, alebo ich, žiaľ, aj môžu popierať. Je dôležitou úlohou primárnej rodiny, ale tiež školy postupne žiakom sprostredkovať hodnotové orientácie, základné normy slušného

správania v súlade s dodržiavaním etických a morálnych pravidiel a aby sa naučili rozlišovať, kedy médiá vo svojich posolstvách dané pravidlá nerešpektujú. Príkladom v rámci tohto tematického celku budú televízne programy typu reality šou.

V rovine **estetickej** učiteľ vysvetlí žiakom túžbu človeka po kráse a harmónii. Na príkladoch z médií však diskutuje so žiakmi o prejavoch v médiách, ktoré nie sú v súlade s touto túžbou a potrebou krásy: napr. ponúknutím televíznych vzorov v extravagantnom či výstrednom oblečení, vysielaním vulgárnych prejavov napr. niektorými rozhlasovými moderátormi. V rovine **náboženskej** – učiteľ žiakom vysvetlí, že každý človek má právo na vierovyznanie a rešpektovanie tohto práva inými. Je preto povinnosťou médií pravdivo a citlivo informovať o veciach, ktoré sa týkajú náboženského presvedčenia ľudí, napríklad o prvkoch viery, cirkevných inštitúciách, predstaviteľoch cirkvi. Je neprípustné, keď médiá informujú tak, že to uráža, alebo môže uraziť náboženské cítenie ľudí: t.j. nepravdivo, jednostranne negatívne, zosmiešňujúco.

V súvislosti s vysvetlením vplyvu médií na väčšie množstvo ľudí, či celú spoločnosť, učiteľ opäť vychádza z konkrétnych príkladov v učebnici. Ďalšie vysvetlenie vplyvu médií v širšom kontexte je v súvislosti s tým, aké funkcie médiá plnia v spoločnosti:

1. informujú o udalostiach, živote rôznych ľudí v spoločnosti, vo svete, o vedeckom a inom pokroku
2. podporujú ustanovené politické či iné autority (napríklad členov vládneho kabinetu, parlamentu) alebo ich odmietajú
3. podporujú alebo odmietajú ciele spoločnosti vo sfére politiky, vojny, ekonomického vývoja, kultúry
4. predkladajú človeku určitý pohľad na svet, svetonázor
5. prenášajú prvky kultúrneho dedičstva (ako kultúrne zvyky a tradície), objavujú nové trendy v kultúrnom vývoji
6. šíria náboženské presvedčenia ľudí, pozitívne aj negatívne ho hodnotia
7. rozširujú pravidlá správania medzi ľuďmi
8. sú prostriedkom vzdelávania, sebavzdelávania ľudí
9. sú zdrojom zábavy, prostriedkom rozptýlenia, uvoľnenia ľudí
10. sú schopné ovplyvňovať verejnú mienku – formovať názory väčšiny ľudí na politické udalosti a témy, vojny...
11. podporujú alebo odmietajú politické strany, politikov, významné osobnosti v spoločnosti, autority (napríklad členov vládneho kabinetu, parlamentu).

S uvedenými funkciami sa žiaci mohli v stručnosti oboznámiť v piatom ročníku. Je v kompetencii učiteľa, aby prístupným spôsobom žiakom tieto vplyvy vysvetlil. Môže použiť opäť ukážky z konkrétnych médií. Učiteľ sa môže zamerať na to, aké pozitíva a negatíva prinášajú pre spoločnosť, konkrétnych ľudí, najmä keď médiá zaujímajú hodnotiace stanovisko k určitým spoločenským situáciám či problémom. Upozorní ich na konkrétne nebezpečenstvo, keď médiá zaujímajú jednostranný a nevyvážený postoj, resp. prinášajú neoverené informácie – napr. osočovanie verejného činiteľa, vpád do súkromia osôb, na nebezpečenstvo nerešpektovania práva človeka na vierovyznanie, na manipuláciu verejnej mienky na určitý problém. Túto

tému budú žiaci základných škôl podrobnejšie preberať v 9. ročníku a žiaci osemročných gymnázií v 4. ročníku.

Na domácu úlohu učiteľ zadá žiakom: nájsť novinové či časopisecké články o prípadoch, kedy médiá pozitívnym alebo negatívnym spôsobom ovplyvnili život človeka. Referovanie o výsledkoch domácej úlohy bude tvoriť vstup do ďalšej obsahovej časti v rámci tohto tematického celku: **O živote ako reality šou**, pre ktorú sú vymedzené **štyri vyučovacie hodiny**. Na týchto hodinách sa učiteľ snaží dosiahnuť **všetky učebné ciele, najmä však piaty učebný cieľ**.

S témou reality šou sa žiaci podrobne oboznámia v 9. ročníku. Keďže však ide v súčasnosti o veľmi obľúbený televízny žáner, je veľmi vhodné oboznámiť žiakov s podstatou tohto žánru, hlavne s jeho mediálnym vplyvom na žiakov. V učebnici je uvedená charakteristika tohto žánru, ktorý v označení spája realitu so šou. Je veľmi vhodné so žiakmi na úvod prediskutovať typy programov, ktoré zodpovedajú tomuto žánrovému označeniu. Žiaci môžu vymenovať konkrétne programy. V čase písania príručky boli veľmi sledované programy: Slovensko hľadá Superstar, Vilomeniny a najmä kontroverzná reality šou televízie Markíza Mojsejovci. Posledný príklad obsahoval prvky, ktoré boli aj zo strany odborníkov označené za nevhodné: zasahujúce do ľudskej dôstojnosti. Účinkujúci šou, ktorých zlákala vidina 2 000 000 Sk ako hlavná výhra, neváhali plniť úlohy, ktoré im svojvoľne často s úmyslom zosmiešniť, ponížiť ich, kládli manželia Mojsejovci. Účinkujúci sa plazili, zobrali po štvornožky, plakali, sľubovali nezmysly, sypali si soľ do rany, bez váhania sa aj vyzliekli. Porotcovia ich miestami urážali, slovne ponižovali. Programu nechýbala vulgárnosť a surová arogancia manželskej dvojice.

Slovenský regulačný orgán Rada pre vysielanie a retransmisiu dostala viaceré sťažnosti divákov, ktorí nesúhlasili s vysielanou reláciou, napriek tomu sa vysielala ďalej. Televízia Markíza dostala za tento program pokutu 2 000 000 korún za nedodržanie ochrany ľudskej dôstojnosti, ľudskosti a ochrany maloletých. Uvedená relácia je príkladom neželateľných – negatívnych prvkov v televíznych reláciách typu reality šou:

- porušovanie ľudskej dôstojnosti najmä odhalením súkromia osoby
- predvádzanie intimity človeka pred inými ľuďmi
- používanie vulgarizmov a neslušného správania

Žiakov je treba upozorniť, že televízia sa takýmto spôsobom snaží zarobiť. **Najlepší spôsob ako zabrániť vysielaniu takýchto relácií, ktoré urážajú nielen tých, ktorí tu účinkujú, ale aj divákov, je nepozerať ich.** Televízii tak klesne sledovanosť relácie, znížia sa príjmy z reklamy, ktoré sú v čase vysielania (zväčša prime time) najvyššie a bude ju musieť zrušiť. Vhodné je tiež poukázať na ďalšie finančné výhody vysielania takejto relácie – najmä otázku sponzorov, firiem, ktoré zabezpečujú SMS hlasovanie, výrobcov spomienkových predmetov, ako tričiek, ruksakov.. s logom súťaže – to všetko znamená na strane výrobcov zisk a na strane divákov umelo vytvorené (zbytočné) výdavky.

Rovnako vhodnou reakciou je nadviazanie kontaktu s redakciou (listom, mailom, telefonicky), ktorá vysielala daný program a vyjadriť svoju nespokojnosť.

Učiteľ by mal žiakom sprostredkovať argumenty, prečo dané relácie nie sú vhodné.

Mali by skúsiť predstaviť, ako by sa cítili oni, keby boli v televízii zobrazovaní v rovnako ponižujúcich a zosmiešňujúcich situáciách, alebo by v týchto situáciách videli niekoho z rodinných príslušníkov. Treba žiakov upozorniť na to, že by sa mali skúsiť viac vcítiť do postavenia človeka, ktorý vystupuje v takýchto reláciách, aj keď mu je cudzí. Hoci sa to často nezdá a je dokonca možné, že to účinkujúcemu nevadí, to ešte neznamená, že to na ňom nezanechá negatívny dopad, ktorý sa prenáša aj na tých, ktorí ho sledujú, aj keď sa tak stane nevedome. Učiteľ môže so žiakmi hovoriť aj o stále posúvaných hraniciach, čo je ešte vhodné a čo nie. To, že sme čoraz viac konfrontovaní v médiách s formami správania, ktoré nie sú dôstojné pre človeka, je spôsobené, že sme si na ne zvykli ako na bežnú realitu, aj preto, lebo nám to médiá stále servírujú. Obranný a zároveň aktívny postoj človeka je preto primeranou reakciou, ako zaobchádzať s neželateľnými vplyvmi aj na jeho (žiacku) osobnosť.

Posledné tri vyučovacie hodiny sú určené analýze filmu, ktorý je filmovou obdobou televíznych reality šou: *Truman show*. Učiteľ žiakom premietne film (cca. 2 vyučovacie hodiny) a nechá dostatok priestoru (min. 20 minút) na prerozprávanie deja, vyplnenie dotazníka a vlastnú reflexiu. Odporúča sa prediskutovať so žiakmi konkrétne úlohy filmových hrdinov.

Otázky v dotazníku sú zamerané na podstatu televízneho formátu reality šou, jej snahu získať si divákov práve tým, že zobrazuje ako keby reálny život. Učiteľ sa má však snažiť žiakom opätovne vysvetliť rozdiel medzi skutočnou a inscenovanou realitou a nadviazať tak na predchádzajúce tematické celky. Zdôrazní, že tu zobrazované reálne situácie človeka ešte nie sú skutočnou realitou. Avšak príťažlivé pre divákov sú tieto relácie práve pre ich blízkosť k ich reálnemu životu: účinkujú tu obyčajní ľudia, ktorí majú podobné problémy a osudy ako oni, s ktorými je možné sa stotožniť.

Otázka č.3 postava Krištofa, ktorý si nárokoval moc ovplyvňovať život Trumana– hoci mu toto právo neprináležalo. Žiadny človek nemá právo rozhodovať o iných ľuďoch proti ich vôli – manipulovať nimi. Nezodpovedá to právu človeka na slobodu a jeho sebaurčenie. Toto treba žiakom dobre vysvetliť.

Otázka č. 4 má viesť opäť k televíznemu žánru reality šou, kde sa na verejnosti prezentuje súkromný život človeka. Učiteľ so žiakmi diskutuje o potrebe ochrany súkromia, o tom, že skutočné city sú niečo, čo si človek prirodzene má chrániť a nie sa s nimi deliť s masou cudzích ľudí. Účinkujúci, ktorým nevadí takáto sebaaprezentácia, si možno neuvedomujú, že idú v podstate proti sebe a súhlasia, avšak učiteľ by mal zdôrazniť, že to nie je ospravedlnenie ich správania.

Záverečná otázka má navodiť diskusiu o skutočnej realite verzus umelo vytvorenej. Aj keď sa neprirodzená realita môže zdať pre človeka niekedy lákavá, je to len klam a útek z reality má za dôsledok neprimerané správanie a konečne rozčarovanie (keď sa znova prebudí), či smútok. Učiteľ by sa mal snažiť podnietiť žiakov k všimaniu si krás skutočnej reality, aby sa naučili objavovať zaujímavé veci aj vo všednom živote.

Vlastná reflexia, ktorú si žiaci zapisujú na papier a spoločne s ostatnými a učiteľom o nej diskutujú, má za cieľ navodiť zamyslenie sa nad vplyvom médií na vlastnú osobnosť, nad vlastným konzumom médií a podnietiť jeho reguláciu. Odpovede na otázky tiež pomôžu učiteľovi získať prehľad o žiackych návykoch vo využívaní médií. Učiteľ, ktorý si film pozrie dopredu môže si vybrať ďalšie pasáže, ktoré mu poslúžia ako priestor k diskusii a vedie žiakov k reflektovanému a kritickému využívaniu médií. Túto časť učebného textu odporúčame realizovať v trojhodinovom bloku.

Materiálno-didaktické prostriedky: televízor, video, videonahrávky

Literatúra:

1. Hvorecký, Michal: Snaživci sa odplazia zbičovaní. In: Sme. 26.3. 2005.
2. Janušková, Veronika: Aj Markíza má zaplatiť 2 milióny. In:

<http://ludia.sme.sk/clanok.asp?cl=2028397>

3. Krajňák, Ondrej: Manipulácie v programoch pre deti a mládež. In:

http://www.frcth.uniba.sk/new/science/conferences/20020504/3-Krajnak_doc.html

4. Reifová, Irena: Slovník mediální komunikace. Praha : Portál, 2004.

© Štátny pedagogický ústav: Spracovala PhDr. Viera Kačínová, máj 2005

Médiá a násilie na príklade akčných filmov, hororov, kriminálnych filmov

Ročník: *šiesty; druhý (osemročné gymnázium)*

Časová dotácia: *7 vyučovacích hodín; 4 vyučovacie hodiny (osemročné gymnázium)*

Nadväznosť na iné tematické celky: *Počítačové hry, videohry len ako zábava? (9. roč.; 4 roč. osemročné gymnázium), Prvky násilia v spravodajstve (6. roč.; 2. roč. osemročné gymnázium)*

Východisko:

Násilie a jeho prejavy sú stabilnou súčasťou rôznych médií a ich produktov. Násilie sa prezentuje vo filmoch, televíznych programoch, priamo určených deťom či mládeži, ďalej v programoch, ktoré síce nie sú pre ne určené, tie ich však s obľubou sledujú. Násilie sa vyskytuje v kriminálnych filmoch, akčných filmoch, hororoch, uvedené žánre patria k najobľúbenejším u detí a mládeže. V týchto filmových a televíznych žánroch, ale i ďalších, ktoré mladí ľudia často a radi konzumujú sa prezentuje rôzna miera násilností. Pokiaľ konzum násilných obsahov nie je kontrolovaný a regulovaný neostane bez následkov na ich osobnosť.

Ciele:

Žiak má byť schopný:

18. charakterizovať mediálne násilie, rozlišovať medzi mediálne zobrazovaným fiktívnym násilím a mediálne zobrazovaným reálnym násilím
19. charakterizovať žánrové špecifiká (vzorce) hororu, akčného filmu, kriminálneho filmu (1.-3. vyuč. hodina) z pohľadu výskytu násilia
20. identifikovať mediálne násilie a jeho formy v mediálnych produktoch
21. hodnotiť mediálne násilie ako problematický obsah a odhaľovať jeho negatívne účinky na ľudí a zvlášť svoju osobnosť
22. uplatniť znalosti o účinkoch mediálne prezentovaného násilia a hodnotové postoje k mediálnemu násiliu v regulácii svojho konzumu mediálneho násilia

Uvedené ciele sú súčasťou dlhodobého cieľa: naučiť žiaka, aby si sám začal kontrolovať a regulovať svoj konzum mediálneho násilia.

Metodický postup (metódy a formy práce so žiakmi):

Na splnenie **prvých dvoch cieľov** sú vymedzené najmä **prvé tri vyučovacie hodiny**.

Na úvod je vhodné, aby učiteľ podnietil žiaka *k diskusi* o prejavoch násilia v realite a špeciálne v médiách. Môže využiť metódu breinstormingu. Žiaci si tak postupne majú začať uvedomovať vzťah medzi výskytom násilia v skutočnosti a výskytom násilia v médiách. Tým, že médiá násilie často zobrazujú, vyzdvihujú ho do popredia a zanedbávajú iné pozitívne stránky života.

Žiak sa má naučiť rozlišovať medzi formami násilia: tzv. fyzickým, psychickým (najmä emocionálnym). Žiaci menovaním konkrétnych príkladov zo života podnietia rozhovor o týchto formách.

Učebný text má pomôcť žiakom naučiť sa rozlišovať medzi mediálne zobrazeným fiktívnym násilím, ktoré prezentujú najmä vybrané filmové a televízne žánre a reálnym násilím (žáner spravodajstva budú bližšie preberať vo vyšších ročníkoch). Text má za úlohu tiež podnietiť diskusiu so žiakmi, ktorej cieľom je zistiť kedy sa im stierajú rozdiely medzi obidvoma druhmi zobrazení. *Kedy videli násilie, ktoré v nich vzbudzovalo dojem, že ide o realitu? Čím to bolo podľa nich spôsobené? Čo si myslia, prečo nadobudli tento dojem?*

Žiaci môžu menovať konkrétne príklady filmov.

Učiteľ so žiakmi rozoberie problematiku prípravy filmových diel, použitia počítačových trikov a špeciálnych efektov a iných prostriedkov, ktoré umožňujú vierohodne vtiahnuť žiaka do deja. Tu môže nadviazať na **druhý tematický celok preberaný v 6. Roč.: Mediálna realita vo vzťahu ku skutočnosti. Filmová realita**. Aj tu je možné žiakom premietnuť ukážky z výroby filmu zamerané na prezentáciu násilných scén.

Filmové a televízne žánre, akčný film, kriminálny film, horor a ich podžánre je vhodné rozobrať na konkrétnych príkladoch, ktoré žiaci poznajú. Učiteľ sa má sústrediť na vykreslenie základných a spoločných črt rovnakých žánrov - žiaci majú pochopiť ich žánrové vzorce, že je možné rozpoznať príslušnosť filmov k rovnakému žánru, vďaka opakujúcim sa motívom, zápletkám, postavám, témam. Žiaci sa majú naučiť rozpoznávať, ktoré prvky pomáhajú identifikovať a určiť určitý žáner. Predovšetkým sa majú naučiť vnímať špecifické formy násilia, typické pre dané žánre.

Učiteľ má tiež podnietiť *rozhovor so žiakmi* aj o príbuzných žánroch s výskytom násilia - vojnových filmoch, dobrodružných, drámach, sci-fi, mysterióznych filmoch, westernoch. Vysvetliť, že akčnosť a hororová atmosféra sú filmovými atribútmi typickými aj pre iné žánre. **Je nutné hovoriť so žiakmi aj o tendencii týchto žánrov vyzdvihovať do popredia násilie na úkor deja**. O jeho zobrazovaní pomocou kvalitných technických prostriedkov o "estetizácii násilia", ktoré majú za cieľ zvýšiť účinok zobrazovaného, zvýšiť vplyv na emócie žiaka.

Učiteľ má počas všetkých aktivít sledovať cieľ: **spoznať žiacky konzum násilných obsahov**, zistiť, aké filmy (programy) sledujú. Konkrétne k tomu podnecuje otázka kde sa pýtame či *žiak sleduje horory, akčné filmy, kriminálne filmy a prečo*.

Ide o poznanie motívov a tiež frekvencie sledovania. Učiteľ by mal pokračovať ďalej - *ako často sledujú tieto filmy, kedy, či sledujú sami, či sa stávajú tieto filmy predmetom komunikácie. Ak áno, s kým?* Otázky smerujú tiež k lepšiemu spoznaniu podmienok recepcie násilia a predpokladaných účinkov násilia na žiaka.

Sledovanie násilných filmov môže byť často aj otázkou sociálnej prestíže medzi rovesníkmi. Medzi mladými sa môže považovať sledovanie násilných filmov za skúšku odvahy a silných nervov. Môže vyjadrovať spolupatričnosť k nejakej skupine.

Úloha, ktorá je zameraná na priradenie udalostí k mediálne zobrazovanému fiktívnemu alebo reálnemu násiliu (2. úloha na zopakovanie) má za cieľ vysvetliť, či žiak dokáže rozlišovať medzi týmito formami výskytu mediálneho násilia.

V rámci ďalších tematických blokov by sa mal učiteľ snažiť viac *prezentovať žiakom mediálne násilie ako niečo problematické nie samozrejmé, senzibilizovať ich voči mediálnemu znázorňovaniu násilia* s dôrazom na možné a reálne účinky na jeho osobnosť a iných ľudí. Ide o splnenie **tretieho až piateho cieľa**. Predpokladá sa časová dotácia **štyroch vyučovacích hodín**.

Učiteľ môže začať *kontrolou domácej úlohy - filmovej analýzy*, uvedenej v učebných textoch na strane, Úloha vyžaduje dopredu vysvetliť žiakom jednotlivé položky. Pri tzv. smajlíkovom označení vhodnosti programov pre rôzne vekové kategórie (systém JSO) by mal učiteľ zopakovať žiakom, resp. znovu vysvetliť (pre tých, ktorí predmet neabsolvovali v predchádzajúcom ročníku), čo ktoré označenie znamená a čo z neho vyplýva pre ich vekovú kategóriu čo sa sledovanosti programov týka. Dôležité je tu tiež nadviazať spoluprácu s rodičmi, ktorí sa majú spolupodieľať na mediálnej výchove, podnietiť ich ku kontrole mediálneho konzumu vlastných detí.

Žiaci majú dostať priestor pre vyjadrenie svojich zážitkov, problémov - medzi sebou si vymieňať názory - objavovať spoločné a odlišné spôsoby prežívania násilných scén.

Metódu filmovej analýzy je vhodné uplatniť aj v ďalšom priebehu výučby. Pomocou rozboru konkrétneho filmového diela učiteľ môže zistiť "prah citlivosti" vnímania prvkov násilia jednotlivými žiakmi. Pritom treba uplatňovať nasledovné kritériá:

- je treba brať ohľad na rozdiely vo vnímaní násilia spôsobené odlišnosťou pohlavia:
dievčatá sú vo všeobecnosti viac citlivé na mediálne násilie, hranica únosnosti násilných obsahov je nižšia ako u chlapcov
- je treba vychádzať zo skúseností žiakov s reálnym násilím (vo vzťahu k svojim reálnym zážitkom hodnotia aj mediálne násilie).
- vnímať hodnotenie mediálneho násilia žiakom (vysporiadanie sa s ním) aj v súlade so životnými podmienkami žiaka. Svoju úlohu tu zohráva príklad rodičov i najbližšieho okolia. Vyžaduje sa tu citlivý prístup zo strany učiteľa pri rozpoznávaní príčin určitého hodnotenia mediálneho násilia žiakom.
- Aký postoj zaujímajú k mediálnemu násiliu závisí aj od ich predošlých násilných mediálnych zážitkov - mediálneho konzumu (množstva a rôznorodosti).

Samotný proces využitia filmovej analýzy môže prebiehať na hodine nasledovne:

Prípravná fáza:

1. Učiteľ vyberie film s prvkami násilia, ktorý sa stane predmetom analýzy na hodine

Pri výbere filmu je žiadúce uplatniť zásadu vhodnosti diela vzhľadom na vek žiakov. Pri analýze je potrebné sústrediť sa najmä na problematiku mediálneho násillia. Dej filmu analyzovať z tohto aspektu. Násillie nemá byť prezentované v najbrutálnejšom rozmere z hľadiska citlivého prístupu ku všetkým žiakom - najmä k dievčatám - nie všetci sú zvyknutí sledovať takéto filmy, scény.

Realizačná fáza:

2. *Učiteľ určí kritériá, ktoré si žiaci majú pri analýze všímať.*

Môže ísť o rovnakú schému analýzy, ktorá bola predmetom domácej úlohy. Zmysel využitia rovnakej schémy je dosiahnuť návyk určitého prístupu k násilliu v médiách u žiakov.

3. *Učiteľ premietne žiakom na hodine pomocou videa vybraný film a spoločne ho analyzujú.*

Odporúča sa prerušiť sledovanie filmu a analyzovať so žiakmi vybrané násillné scény, aby si ich lepšie dokázali uvedomiť. Ináč sa môže stať, že nezachytia a nespracujú dané scény - je to spôsobené tým, že deti nie sú zvyknuté analyzovať médiá a tiež nie sú naučené uvedomene sledovať rýchly sled deja.

Pri sledovaní filmu si učiteľ všíma ako žiaci vnímajú násillie, aké bezprostredné účinky má zobrazené násillie na nich najmä v situáciách, kedy sú zobrazené násillné scény s drastickým a brutálnym spôsobom (napr. krvavé boje v akčných filmoch). Všíma si, do akej miery deti trpia.

4. *Rozhovor o vnímaní násillných prvkoch žiakmi*

Po zhladnutí filmu učiteľ iniciuje rozhovor, kde sa môže snažiť zistiť mieru citlivosti detí na prejavy násillných obsahov v médiách vo všeobecnosti. Ako reagujú, keď pozerajú v médiách násillné scény, čo chápu ako nepredstaviteľné násillie: otočia sa, odídu, prepnú resp. vypnú televízor, keď vidia násillné scény?

Metódu riadeného rozhovoru učiteľ môže využiť pre vysvetlenie mediálnych účinkov na žiaka či iných ľudí.

Predpokladom pre rozvinutie schopnosti kompetentne zaobchádzať s mediálnym násillím, je, že si žiaci uvedomujú účinky mediálneho násillia na seba či iných ľudí.

Existujú rôzne teórie o vplyve mediálneho násillia na človeka medzi ne patria také, ktoré tvrdia:

- Sledovanie násillia vyvoláva v ľuďoch strach
- Zábery násillia stimulujú agresívne sklony, agresívne správanie, ľudia trpia väčším pocitom ohrozenia.
- Na násillie si ľudia zvyknú, otupuje sa ich citlivosť naň a preberajú ho do svojho správania ako normálnu vec (stávajú sa ľahostajní k prejavom násillia v živote)
- Násilliu sa cez médiá ľudia učia a dokonca preberajú aj vzory ako ho vykonávať
- Násillie ľudia napodobňujú, či si to uvedomujú, alebo nie.

Postupne by mohol učiteľ diskutovať so žiakmi o týchto teóriách

Napr. komentujte tento titulok SME zo 14.7.2004, s.4 :

"Muža mohol k lúpeži inšpirovať film v televízii"

Medzi ďalšie negatívne účinky mediálneho násilia na deti patria:

- pri sledovaní najmä brutálnych násilných obsahov sa môžu vyskytnúť fyziologické potiaže vyplývajúce z pocitu strachu, či úzkosti ako búšenie srdca, nervozita, nevoľnosť, bolesť brucha, potenie sa, niekedy aj zvracanie, nespavosť (nočné mory).
Postupne častým sledovaním môžu byť tlmené, či úplne odbúrané, čo však nie je prirodzená reakcia organizmu.
- Spôsob prezentácie násilia v médiu môže pôsobiť na deti dezorientujúco v rovine axiologickej:

Deti majú problémy rozlišovať (správne chápať z hľadiska etického) násilie v situáciách, kedy:

- nie je potrestané alebo je nositeľ násilia za svoj čin nejakým spôsobom odmenený
- sa využíva ako legitímny prostriedok na dosiahnutie rôznych cieľov ako sláva, kariéra, úspech, finančné zabezpečenie, spravodlivosť a to v bežnom živote; jeho využitie pritom nie je spochybňované ani zo strany morálne bezúhonných ľudí.
- ho využívajú ako legitímny prostriedok riešenia problémových situácií kladní či záporní mediálni hrdinovia o to ťažšie, keď je iniciátorom násilia "dobrý hrdina" či obľúbený herec
- nie sú mediálne zobrazované následky násilností (bolesť a utrpenie)
- je násilný prejav spojený s humorom

V týchto kontextoch pôsobí zlý príklad na deti

Téma *rozhovoru* môže byť aj tzv: "**oprávnené násilie**" (vychádza "od dobrého" a slúži "pre dobro").

To, že sa dal konflikt riešiť aj ináč (nie použitím násilia) nie je spochybňované. Skôr sa podáva obraz, že násilie bolo potrebné. Pokiaľ sú deti často konfrontované s takýmto mediálne sprostredkovaným riešením konfliktov, môže to ohroziť ich etické chápanie a pôsobiť dezorientujúco: v budúcnosti môžu považovať násilie za bežnú a legitímnu formu riešenia konfliktov a presadzovania záujmov.

Učiteľ sa má snažiť vysvetliť žiakom, kedy je možné pripustiť násilné formy riešenia problémov a v akej forme, usmerniť ich v tomto smere.

Je to napríklad otázka legitímne využitého práva uplatniť násilie v určitých situáciách ako formu trestu a teda ho aj zobrazíť (polícia, vojaci, človek v prípade ohrozenia vlastného života ako prostriedok sebaobrany). Zdôrazňuje sa tu pravidlo, že prejavy násilia musia byť primerané.

Učiteľ sa má však snažiť apelovať aj na to, že existujú aj iné nenásilné formy riešenia ľudských konfliktov, veľký význam tu má poukázať aj na hodnotu medziľudskej lásky a schopnosti odpustenia, ktoré v

niektorých prípadoch dokážu zniesť aj nespravodlivosť a nežiadajú odplatu za každú cenu. Je tu priestor na podnietenie žiaka k ušľachtilému správaniu.

Učiteľ sa má snažiť usmerniť žiaka, aby dokázal regulovať svoj konzum mediálneho násillia v zmysle:

- **nezvykať si na časté sledovanie násilných obsahov. Nevyhľadávať násilné obsahy ani v jednotlivých prípadoch, ináč je to spojené s rizikom dôsledkov o ktorých sme hovorili.**
- **deti majú pochopiť, že je v ich záujme v prípade brutálnych záberov, násilných scén ich nepozerať, prepnúť, či dokonca vypnúť televíziu, (keď sledujú s rodičmi alebo sú sami).**

Hrdinom je niekedy aj ten, čo utečie (v tomto prípade pred negatívnymi vplyvmi na svoju osobu).

- **povzbudzovať ich, aby rozprávali o svojom prežívaní pri sledovaní násilností v médiách či s rodičmi, priateľmi, učiteľom. Je dôležité, aby sa pýtali, hľadali vysvetlenia pre to, čo vidia.**
- **hľadať spolu s deťmi iné alternatívne a zmysluplné spôsoby zábavy, odreagovania sa, pričom médiá môžu byť jedným z prostriedkov (v zmysle pozitívneho vplyvu médií na ich osobnosť)**

Materiálno-didaktické prostriedky: televízor, video

Literatúra:

1. BONFADELLI, H. : *Medienwirkungsforschung II. : Anwendug in Politik, Wirtschaft und Kultur*. Konstanz : UVK Medien, 2000, s.228-229.
2. Gewalt und Horror in den Medien: Unterrichtsmaterialien zur Medienerziehung (5.-9. Schulstufe, Heft 3. Wien: Bundesministerium für Unterricht und Kunst, 1992.
3. HORŇÁKOVÁ, S.: *Vplyv násillia v elektronických médiách na deti a mládež a potreba mediálnej výchovy k mediálnej gramotnosti*, dizertačná práca, KUL, Lublin 2001, str. 222-380.
4. KUNCZIK, M.: *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1995.
5. MIKOS, L.: Gewalt ist nicht gleich Gewalt. In: *Medien praktisch*, roč. 27, 2003, č.1, s. 12-17
6. THEUNERT, H. et al.. Zwischen Vergnügen und Angst Fernsehen im Alltag von Kindern. Schriftenreihe der Hamburger Anstalt für neue Medien (IIAM), Band 5, Berlin 1991
In: <http://www.jff.de/zappen-klicken-surfen/familie/gewalt.htm>

© Štátny pedagogický ústav: Spracovala PhDr. Viera Kačínová, 2005

Prvky násilia v spravodajstve

Ročník: *siedmy, druhý (osemročné gymnázium)*

Časová dotácia: *4 vyučovacie hodiny, 2 vyučovacie hodiny (osemročné gymnázium)*

Nadväznosť na iné tematické celky: *Médiá a násilie na príklade akčných filmov, hororov, kriminálnych filmov, Počítačové hry, videohry len ako zábava? (9. roč.; 4. roč. osemročné gymnázium)*

Východisko:

Médiá v spravodajstve prinášajú denno-denne informácie o vojnových konfliktoch, teroristických útokoch, katastrofách. Znázorňovanie priebehov i následkov násilia je čoraz konkrétnejšie, názornejšie, pričom brutalita takýchto obrázkov má stúpajúcu tendenciu. Reálne zobrazované násilie je pre deti ťažšie stráviteľné ako fiktívne zobrazované násilie. Čím realistickejšie sa násilie zobrazuje, tým vážnejšie ho deti berú. Na jednej strane súvisí zobrazovanie reálneho násilia s informačnou funkciou médií, na strane druhej sa reálne násilie stáva bulvárnym prvkom spravodajstva. Obrázky a správy o nešťastiach, katastrofách a vojnách mediálne sprostredkované a zažívané vyvolávajú u detí stavy strachu, neistoty a dotknú sa ich.

Deti, ktoré sú konfrontované s obrázkami mŕtvych a zranených, potrebujú pomoc pri spracovávaní týchto zážitkov, priestor pre vyjadrenie svojich pohľadov, obáv, otázok a pocitov. Jedným zo spôsobov spracovania udalosti je prejav solidarity a pripravenosti pomôcť obetiam násilia.

Ciele:

1. Žiaci zaujímajú hodnotiaci postoj k násilným obsahom v spravodajstve (televíznom, rozhlasovom, tlačnom). Uplatnenie tohto cieľa predpokladá, že žiak:

2. pozná spôsoby mediálnej prezentácie a spracovania reálneho násilia v spravodajstve
3. chápe, že reálnemu násiliu venujú médiá špeciálnu pozornosť a preto sa často objavuje v spravodajstve
4. chápe, že zobrazovanie násilných udalostí v spravodajstve súvisí s plnením informačnej funkcie. Je dôležité informovať o násilí a tak vytvoriť spoločenské vedomie o určitom probléme
5. chápe, že neproporčným zobrazovaním násilia môže vzniknúť skreslený dojem o realite, ktorá sa môže javiť ako nebezpečná, ohrozujúca
6. reflektuje skutočné i možné negatívne dopady konzumu reálneho násilia zobrazovaného v spravodajských príspevkoch v televízii, v rozhlase, v novinách na svoju osobu a iných ľudí a dokáže ich spracovať
7. rozpoznáva, že od spôsobov mediálneho spracovania prejavov reálneho násilia závisí i jeho účinok na človeka.

Metodický postup (metódy a formy práce so žiakmi):

Najčastejšie využívanou metódou z hľadiska dosiahnutia cieľov je **obrazová i textová analýza fotografií**, ktorú je možné využiť aj ako vstup do tematického celku v rámci úvodnej vyučovacej hodiny. Žiaci majú na úvod vyjadriť svoje pocity a tak vnímať účinky mediálne spracovaného reálneho násillia primárne na svoju osobnosť (cieľ č. 7). Na základe reflexie týchto účinkov a porovnávania medzi sebou v triede sa môžu pokúsiť zovšeobecňovať. Obrázok s podtitulkami má za cieľ priblížiť zobrazovanie reálneho násillia v súvislosti s informačnou funkciou média a vyvolať diskusiu o tom, ako médiá plnia túto funkciu (cieľ č. 4).

Úlohou učiteľa je zistiť:

- **ako deti vnímajú mediálne prezentované reálne násillie,**
- **aký postoj zaujímajú k mediálne prezentovanému reálnemu násilliu** aj v kontexte s informačnou hodnotou (vedia bližšie definovať reálny konflikt, aký postoj majú k riešeniu konfliktu? (prezentovaného médiami). Predmetom rozhovoru môžu, ale nemusia byť zobrazené konflikty, môžu byť použité aj aktuálne násillné udalosti, pokiaľ žiaci sú o nich bližšie informovaní. Problematika teroristického útoku na Svetové obchodné centrum v USA však predstavuje dôležitú udalosť z hľadiska pochopenia veľkej vlny násillia vo svete a tiež jeho zobrazovania v médiách. Preto sa odporúča, aby učiteľ získal bližšie informácie o udalosti aj z hľadiska prezentácie v rôznych médiách. Ako dôležitý zdroj odporúčame internet. Učiteľ v rozhovore podnecuje žiakov k odmietaniu riešiť konflikt násillným spôsobom (význam mierového spolunažívania národov a ľudí) podľa motta: *„vojna je katastrofa, ktorá je vždy spojená s veľkým utrpením a mnohými obeťami na ľudských životoch“*.

V sérii odpovedí žiakov na otázky, ktoré boli sformulované s úmyslom pomôcť splniť všetky ciele, by sa mal učiteľ dozvedieť, či žiaci:

- zámerne sledujú spravodajské príspevky s násillným pozadím a či sledovanie je spojené so zvýšeným záujmom o reálne násillie u žiakov
- pravidelne alebo ako často sledujú dané príspevky (napr. riešenie vojenských kríz)
- v ktorom médiu sledujú dané správy (v závislosti od druhu sledovanej televízie je možné odhadnúť mieru, s akou sledujú senzačne ladené príspevky)
- sú senzitivní na dopady reálneho násillia na človeka a na akej úrovni (Koľkých z nich správy zaujmú a prečítajú si článok, koľko detí prejaví citlivosť a noviny odložia, nepozerajú správy ďalej, koľkým to nevedí a koľkí sa cítia neprijemne)
- majú pomoc pri spracovaní reálneho násillia prezentovaného v médiách a kto môže zmierniť dopad (účinkov násillia) na ich osobnosť
- vnímajú prominenciu negatívnych správ v spravodajstve.

Naformulované otázky pre žiakov sú príležitosťou nadviazať rozhovor so žiakmi na dané témy, hlavne však o spôsobe, ako na ne reálne násillie vplýva. (cieľ č.6)

Pomocou pre učiteľa v tejto oblasti, ale tiež v rámci celého tematického okruhu, môžu byť nasledovné myšlienky:

- pre lepšie pochopenie, ako sa žiaci vysporiadávajú s mediálnym násilím (správami, ktoré ich znepokojujú), je dobré si uvedomiť, že takéto reálne násilné obsahy majú vždy účinok na dieťa - otázkou zostáva, ako sa s ním dokáže vysporiadať
- deti rôzne prežívajú strach - závisí to najmä od úrovne citového vývinu dieťaťa, celkovej citlivosti, od schopnosti vytvoriť a použiť "dištančné techniky": prestať sledovať, zakryť si oči a uši, zmeniť činnosť, hľadať istotu u rodičov, racionalizovať si zobrazené
- zobrazovanie reálnych obetí v spravodajských reláciách je spojené s emocionálnym zneistením detí výrazne vtedy, keď objavia súvis udalosti s ich životnými okolnosťami : "to by sa mohlo stať aj mne, mojím blízkym"
- násilie v správach deti môže zastrašiť, osobne zraniť, môžu trpieť úzkosťami, z čoho vyplývajú krátkodobé či dlhodobé zmeny správania (deti môžu trpieť nespavosťou)
- veľkou pomocou na spracovanie mediálneho násillia žiakmi sú rozhovory s dôvernými osobami, ako sú rodičia, kamaráti.

V rámci dosiahnutia cieľa číslo 3 a 5 je dôležité si uvedomiť, že:

- cieľom nie je šíriť pesimistický pohľad na médiá, ale žiaci majú pochopiť, že témy s násilnou tematikou médiá priťahujú, sú často zobrazované neproporčne v porovnaní s inými viac pozitívnymi správami, o ktorých sa informuje menej. Súvisí to s negativizmom ako spravodajskou hodnotou (s ktorou sa žiaci mohli oboznámiť v rámci tematického celku *Výrazové prostriedky v spravodajstve*. Časté informácie v médiách o ťažkých zločinoch, ako o vraždách a nešťastiach, môže v žiakoch vyvolať falošný obraz o realite (svet je jedna veľká katastrofa).

Z ďalších metód, ktoré sa dajú využiť na dosiahnutie všetkých vytýčených cieľov, je vhodné použiť *metódu obrazovej i textovej analýzy televíznych správ* (predpokladaná časová dotácia 1 hodina).

Postup pri uplatňovaní metódy na hodine:

1. *Učiteľ si dopredu nahrá správy z vybranej televízie* (najlepšie verejno-právnej a komerčnej) na video.
2. *Na hodine spolu so žiakmi analyzujú zaznamenané príspevky*, pričom si všímajú:
 - početnosť správ s obsahom násillia (koľko príspevkov s obsahom násillia žiaci zachytili) v televíziách
 - v akej forme bolo najčastejšie násilie prezentované (fyzické, psychické).

Následne sa vyberie jedna správa s násilným obsahom (žiaci porovnávajú jej zobrazenie v oboch druhoch televízie):

- možno zistiť istú mieru senzácie, s akou bola prezentovaná - ako sa to prejavilo?
- ako zapôsobila správa na žiakov (výpovedná hodnota obrázkov, slovné vyjadrenia)?
- dokážu prerozprávať dej správy (zistiť či zachytili informácie o udalosti).

Ťažiskom *diskusie* (ako výsledku analýzy) je:

- porovnať informovanie o udalosti aj z pohľadu preferovania násilia v jednotlivých médiách (komerčných a serióznych - verejnoprávnych).
- zhodnotiť, ktoré médiá dávajú násilie do popredia. Akým spôsobom?
- Reflektovať, ako sa dosiahlo intenzívne prežívanie udalosti: kombinácia textovej, obrazovej a zvukovej zložky u žiakov (rozpoznať vzťah obsahu a formy mediálneho produktu).

Skupinová práca uvedená v učebnom texte na s...môže predstavovať úvod do ďalšej vyučovacej hodiny. Použitá metóda: *obrazová analýza* s podporou žiakovho kreatívneho myslenia a konania (spočíva vo formulácii komentárov k obrázkom).

Zodpovedá dosiahnutiu cieľov č. 2,4,6,7.

Sled obrázkov vyjadruje príbeh rukojemníckej drámy v škole, ktorá sa odohrala v severoosetskom Beslane v Rusku. Čečenský teroristi tu v prvý školský deň 1.9.2004 obsadili školu a držali rukojemníkov (prevažne ženy a deti) a hrozili odpálením náložie v škole a zabitím rukojemníkov. Výsledkom drámy bolo vyše 400 mŕtvych, z toho veľký počet detí.

Učiteľ nájde bližšie informácie k tragédii napríklad na stránkach slovenských denníkov sme: www.sme.sk pravdy: www.pravda.sk. Najviac sa o tragédii informovalo od 1.9-9.9.2004.

Originálne komentáre k obrázkom tak, ako ich uverejnil denník sme:

Obrázok č.1: "Na demonštrácii Rusko proti teroru sa v centre Moskvy včera stretlo podľa agentúry Itar-Tass 130 000 ľudí."

Obrázok č.2: Kytice kvetov a detské hračky ležali včera pred zastupiteľstvom Severného Osetska v Moskve na pamiatku obetí masakry v Beslane.

Obrázok č.3: Ruské špeciálne jednotky bežia do bezpečnej zóny, odkiaľ kryjú vojakov dobýjajúcich budovu školy obsadenú teroristami.

Obrázok č.4: Matka objíma svoju dcéru, čo bola medzi rukojemníkmi, ktorých držali teroristi tri dni v škole.

Udalosť komentuje aj nasledovný titulok:

06. septembra 2004 (Národná obroda)

Hrozná masakra v Beslane: mŕtvych je viac ako štyristo

Rusko žije vo veľkom šoku. Včera v Beslane pochovávali prvých 22 obetí rukojemníckej drámy v škole, ktorá sa zmenila na hroznú tragédiu

Učiteľ môže so žiakmi diskutovať o nasledovných problémoch:

- či by žiakov zaujal článok s takýmto titulkom aby si ho prečítali. Prečo?
- sledovali by žiaci v médiách priebeh udalosti (ako skončila)?
- snažili by sa zistiť bližšie informácie o udalosti z viacerých mediálnych či iných zdrojov?
- o prejavoch solidarity: na príklade článkov s tematikou: Titulky:

Úlohou učiteľa je na konkrétnom príklade okrem uvedených cieľov:

- podnietiť žiakov k vyjadreniu pocitov, ktoré bývajú následkami sledovania reálnych násilných udalostí: spolupatričnosť, spolicítenie (napr. s pozostalými obetí ale tiež strach (že podobne by mohol trpieť i žiak, resp. jeho príbuzní), naučiť kontrolovane vyjadriť hnev.
- poukázať na možnosti spracovania a kompenzovania strachu, pocitu bezmocnosti voči videnému násiliu cez aktivitu - prejavy solidarity žiakov s obeťami násilia. Napríklad zúčastniť sa, alebo organizovať zbierku pre deti z postihnutých oblastí, zapálenie sviečok alebo vymyslieť iné symbolické činy. Je to spôsob, ako naučiť deti spracovávať takéto udalosti a tiež urobiť ich senzibilnými pre možnosti pozitívne ovplyvňovať realitu ako dôsledok mediálnej prezentácie reálneho násilia.

Ďalším spôsobom spracovania účinkov mediálneho násilia na deti je poukázať na pozitívne stránky v živote - udalosti, ktoré sa nedostanú do televíznych novín, pretože sa často nepovažujú za dôležité (otázka selekcie tvorcov televíznych správ, ale aj veľkých spravodajských agentúr, či konkrétnych redaktorov).

Žiaci sa s týmto problémom vysporiadajú kreatívne cez *prípravu pozitívne zameranej spravodajskej relácie*. Opäť sa odporúča práca v skupinkách.

Kreatívne spracovanie problematiky mediálne prezentovaného násilia a pritom reflektovanie účinkov na vlastnú osobnosť predstavuje aj domáca úloha. Úlohu žiaci spracujú tak, že si dobrovoľne zvolia jeden zo spôsobov prezentácie mediálneho násilia.

V práci so žiakmi v rámci tejto úlohy, ale i v rozpracovaní uvedených problémov sa učiteľovi odporúča vychádzať zo zásady:

Učiteľ sa má snažiť vytvoriť na hodinách priateľskú atmosféru, v ktorej žiaci budú môcť vyjadriť slobodne svoj názor. Žiaci majú nadobudnúť pocit, že sú so svojim prežívaním učiteľom braní vážne. Preto by sa mal snažiť odpovedať na žiacke otázky, vysvetľovať. Učiteľ sa má stať pre žiakov pomocníkom pri ich spracovaní negatívnych mediálnych zážitkov.

Hlavným cieľom všetkých uvedených metód a foriem práce so žiakmi je, aby sa naučili **zaujímať hodnotiaci postoj k násilným obsahom v spravodajstve (televíznom, rozhlasovom, tlačnom)**.

Materiálno-didaktické prostriedky: televízor, video, výstrižky z novín

Literatúra:

1. Kunczik, Michael - Zipfel, Astrid: Gewalt und Fernsehen: 10 Antworten. In: Materialien Medienpädagogischer Forschungsverbund Südwest. http://www.mpfs.de/materialien/infoset/gewalt_und_fernsehen.html
2. Rogge, Jan-Uwe: "Ob auch Kinder überlebt haben? Wie Kinder mit Tod, Trauer und Sterben in den Fernsehnachrichten umgehen. In: Television, roč.16, 2003, č.2, s.54-61.

© ŠPÚ: Spracovala PhDr. Viera Kačinová, október 2004.

Hrdina z filmu, osobnosť televíznej obrazovky - môj vzor a idol

Ročník: *šiesty; prvý (osemročné gymnázium)*

Časová dotácia: *4 vyučovacie hodiny; 3 vyučovacie hodiny (osemročné gymnázium)*

Nadväznosť na iné tematické celky: *Ako sa stať hudobnou hviezdou (7. roč.; 2 roč. osemročné gymnázium)*

Východisko:

Médiá ponúkajú deťom a mládeži vo svojich posolstvách orientačné rámce pre pohľad na svet a plnia funkciu posilnenia práve sa formujúcich životných názorov, postojov, hodnotových orientácií. Cez postavy filmových hrdinov, televíznych moderátorov a iných hrdinov či stars ponúkajú vzory, návody, ako sa správať v konkrétnych situáciách, riešiť problémy. Vzorové konanie a identifikačné modely slúžia v dospievaní ako orientačné body na ceste k vymedzeniu vlastnej identity. V rámci tohto celku by si žiaci mali uvedomiť potrebu kritického preberania týchto vzorov, resp. ich nahradenia reálnymi vzormi.

Ciele:

Hlavný cieľ:

- 1. Žiak zaujíma hodnotiaci postoj k prezentovaným identifikačným vzorom vo filme a televízii.**
2. Žiak posudzuje správanie mediálnych hrdinov v kontexte deja podľa etických kritérií.
3. Žiak si uvedomuje, že kritériom pre výber filmu, televízneho programu nie je len prítomnosť obľúbeného herca, ale vzory správania filmovej postavy.
4. Žiak reflektuje ako vplývajú programy s obľúbenými hercami na jeho správanie.
5. Žiak sleduje vybrané televízne programy či filmy, pričom prítomnosť obľúbeného herca nie je podmienkou sledovania.
6. Žiak nahrádza mediálne vzory vzormi zo skutočnosti.

Metodický postup (metódy a formy práce so žiakmi):

Na úvod v zmysle dosiahnutia cieľov č.1-5 sa učiteľ snaží vyvolať diskusiu so žiakmi. Vyzve žiakov, či poznajú filmovú postavu *Legolasa z Pána prsteňov*. Predpokladáme, že danú postavu, keďže ide o kultový film, bude poznať väčšina žiakov. Učiteľ môže začať hodinu aj krátkou filmovou ukážkou vybranej časti z tohto filmu, kde bude zachytený filmový hrdina v akcii. Žiaci majú charakterizovať filmovú postavu: *akými charakterovými črtami a správaním sa vyznačovala? Ako hodnotia žiaci túto postavu? Páčila sa im a prečo?* Môže so žiakmi diskutovať o jej úlohe v deji filmu, či ide o postavu, s ktorou je možné sa identifikovať v nejakých konkrétnych črtách.

Postava mala nejaké konkrétne charakterové vlastnosti, ktoré by chceli mať. Prečo? Správala sa filmová postava tak, ako by sa chceli aj žiaci správať?

Učiteľ sa tak dostane k téme filmových postáv, hrdinov - ako identifikačných vzorov.

V rozhovore so žiakmi, ktorý je riadený otázkami v úvode učebného textu, sa má dostať k obľúbeným filmovým, televíznym hrdinom a k ich predstaviteľom zo strany žiakov.

Ktoré sú obľúbené filmové či televízne postavy žiakov? Prečo sa nimi stali? Aký význam tu hrá herec, ktorý ich stelesňuje?

Vo vzťahu k filmovej postave Legolasa: *Prečo si žiaci myslia, že režisér filmu vybral za herca tejto postavy práve Orlanda Blooma? Videli ho hrať aj v iných filmoch? V akých postavách?* Diskutujú spolu o klišé v súvislosti s rolami hercov. Filmoví herci majú svoje typické roly, podľa ktorých si ich publikum obľúbilo a to ich znovu priťahuje pozerať filmové či televízne diela, kde hrajú ich herci. Mediálni tvorcovia využívajú tento efekt obľúbenosti na získanie vyššej sledovanosti filmu, relácie. Obľúbení herci zabezpečia vyššiu sledovanosť diela divákmi a teda i zisk. Často sa tak deje aj s filmami, ktoré sú nekvalitné.

Učiteľ sa snaží zistiť, ako žiaci vnímajú fakt, že **obľúbení hrdinovia sú zväčša krásni, mladí**. Pozoruje, či môže potvrdiť, že **obľúbení televízni či filmoví hrdinovia stelesňujú prania detí, ako by chceli vyzeráť, či sa správať**.

Ďalšou témou je, **či a ako vnímajú a hodnotia filmové roly svojich obľúbených hercov a či sa obľuba filmového diela u žiakov spája s prítomnosťou obľúbeného herca**. Žiaci vnímajú postavy televízneho alebo filmového hrdinu často len v súvislosti s hercami, či herečkami, ktoré ich hrajú. Učiteľa zaujíma, či žiaci pri sledovaní diel uplatňujú etické kritériá pre posudzovanie správania hrdinu a či to ovplyvňuje ich konzum. *Považujú za dôležité, aby filmový hrdina pozitívne konal? Žiakov treba upozorniť, že v súvislosti s rolami filmových hrdinov sa im ponúkajú aj vzory správania, a v tom prípade je potrebné ich prehodnocovať.*

Učiteľ pozornosť žiakov upriami na pozitívne a negatívne druhy správania vo filmoch z mravného hľadiska, pozitívne a negatívne mediálne vzory. Cieľom je, aby si žiaci viac všímali a hodnotili konanie filmových a televíznych postáv z etického hľadiska. *Konanie možno označiť za správne, pre druhých prospešné, alebo postava konala na úkor niekoho, aby získala zisk pre seba? Prečo tak daná postava konala? Aké mala úmysly? Išlo jej o dobro, alebo jej úmysel bolo možno označiť hneď ako zlý?*

Učiteľ by si mal v tejto súvislosti a v súlade s plnením všetkých cieľov uvedomiť, že:

Žiaci venujú v tomto veku veľkú pozornosť mediálnym hrdinom. Všímajú si ich výzor, spôsoby správania, charakterové črty. Na základe týchto vzorov vznikajú túžby, ako by chceli vyzeráť, správať sa - tu hľadajú kritériá sebahodnotenia a pokúšajú sa zapasovať rôzne fazety správania obľúbených hrdinov do svojho správania, resp. modelu vlastnej osobnosti. Problémom je, že žiaci neprehodnocujú správnosť konania hrdinov, pretože im často chýbajú kritériá, resp. nekriticky preberajú tieto vzory. Nesústreďujú sa

na reprezentatívne charakterové črty hrdinov, ale ostávajú pri posudzovaní vonkajšieho vzhladu hrdinu, stelesneného obľúbeným hercom. Takýto postoj môže byť problematický, keď sa žiak stotožní s postavou a jej spôsobmi správania, ktoré nie sú eticky správne. Môže to mať nebezpečný dôsledok: potieranie rozdielov medzi etickým a neetickým konaním hrdinov. Napr. mravne nevhodné správanie sa ospravedlňuje tým, že filmovú osobu, ktorá tak koná, predstavuje obľúbený a príťažlivý herec.

V súvislosti so splnením cieľov č.1-4 je vytvorená úloha vo forme *rolovej hry* pre žiakov v učebnici, kde majú cez reflexiu správania filmových či televíznych hrdinov dospieť k sebareflexii vlastného správania a uvedomiť si podobnosť či odlišnosť vlastných reakcií s reakciami mediálnych hrdinov. *Mohol by žiak hovoriť v niektorých prípadoch aj o vplyve správania filmových postáv na jeho vlastné správanie?* Žiaci tiež majú hlbšie pochopiť, prečo je mu ten ktorý mediálny hrdina sympatický.

Učiteľ vyzve viacerých žiakov, aby zahrali role filmových alebo televíznych hrdinov.

Žiaci majú analyzovať správanie filmového hrdinu - posudzovať či bolo správne alebo nie. Hlbšie by mali pochopiť dôsledky v správaní mediálneho hrdinu, ktoré často v televízii, či vo filme nie sú vôbec zobrazené, alebo sú zobrazené len zjednodušene. Žiaci by mohli pochopiť rozdiely medzi mediálnou realitou a skutočnou realitou. *Čo videli, resp. nevideli na filmovom plátne a bolo prirodzeným dôsledkom správania hrdinu v porovnaní so skutočnosťou? Bolo zobrazovanie správania hrdinu realistické?* Veľkú úlohu tu majú žiacke skúsenosti, ale ráta sa aj s obohatením a usmernením žiakov pri reflexii zo strany učiteľa.

Hra aj s následnou reflexiou môže trvať skoro celú vyučovaciu hodinu.

Ďalšou aktivitou, ktorú odporúčame na hodine so žiakmi realizovať v súvislosti s cieľmi č.1,2,4, je cvičenie s názvom **Byť ako...(?)**.

Cieľom je zistiť, aké spôsoby správania nám televízia prostredníctvom televíznych hrdinov ponúka na identifikáciu a zaujať kritický postoj k preberaniu týchto vzorov. Na základe vytvorenia vzťahu k vlastnej realite, skúsenostiam a možnostiam, žiaci si majú uvedomiť iluzionizmus ponúknutého filmového sveta, ale tiež sériu hodnotných, či nehodnotných vzorov napodobenia.

Vo fáze predprípravy hodiny žiaci navrhnu obľúbený mládežnícky seriál, či rodinnú sériu.

1. Učiteľ vyberie a premietne scénu zo seriálu, ktorá zachytáva rozhovor, alebo konanie skupiny mladých. Táto scéna by mala reprezentovať nejakú tému, napríklad: priateľstvo. Pokiaľ učiteľ zvolí za predmet analýzy rodinnú sériu, môže vybrať ukážku, ktorá dobre odzrkadľuje rodinnú situáciu.
2. Po skončení učiteľ položí triede nasledovné otázky:
„Ktorá postava je Vám sympatická a prečo?“ Žiaci svoje odôvodnenie sprehľadnia uvedením vlastností.

"Aké charakterové črty mediálnych hrdinov bolo možné odpozorovať v ukážke?"

„Zachoval by si sa v tejto situácii ako televízny hrdina? Riešil by si konflikt podobným spôsobom?“

„Ako sa mladí v scéne k sebe správajú?“ "Aký vzťah majú medzi sebou členovia rodiny?"

„Aký druh správania filmových postáv nepovažujete za vhodný napodobniť a prečo?"

Následná diskusia za pomoci otázok má viesť jednak k „odhaleniu“ kliše roly hrdinov mládežníckych televíznych seriálov (žiaci môžu porovnávať podobné typy hrdinov v iných mládežníckych seriáloch) a na druhej strane podnietiť k prijatiu pozitívnych vzorov správania a odmietnutiu negatívnych vzorov správania.

Metódou *rozhovoru* so žiakmi o sledovanej televíznej sérii učiteľ zistí, či sa s určitými postavami identifikujú a súhlasia, či dokonca obdivujú určité druhy správania odpozorované na týchto hrdinoch, resp. ich odmietajú. Učiteľ zistí, či prezentované druhy správania alebo riešenia každodenných či výnimočných situácií hrdinov zodpovedajú aj predstavám, či prániam žiakov. **Učiteľ zistí, do akej miery si žiaci neuvedomujú, že tieto ich túžby sú formované aj na základe predchádzajúcich skúseností zo sledovaní podobných seriálov, filmov.** Uvedená skutočnosť predstavuje tiež podnet do diskusie.

Zhliadnutá televízna séria je dobrým východiskom pre výpoveď žiakov o svojich praniach, skúsenostiach či ideáloch, aby prebehol u nich proces sebareflexie.

Diskusie má ďalej viesť k tomu, aby si žiaci uvedomili:

a) *Iluzórnosť mediálnej reality:*

Žiaci opäť diskutujú o tom, či majú možnosť riešiť situácie, či správať sa tak, ako mu to mediálni hrdinovia prezentujú. Učiteľ na základe rozhovoru so žiakmi zistí, že vlastné skúsenosti, či životné okolnosti často neumožňujú riešiť situácie tak, ako sú v médiu prezentované. Problémom nie je len nedostatok žiackych skúseností, ale schopnosť televízie tvoriť vlastnú realitu, založenú na ilúzii. Výsledkom analýzy série je tiež, že si žiaci uvedomia iluzórnosť mediálnej reality. Posilní sa tak dôvera žiaka vo vlastné schopnosti, či viac túžba hľadať oporu v blízkych či priateľoch z reálneho sveta ako trebárs vo fantazírovaní a snení, založenom na zhliadnutí vyprodukovanej "reality". Taktiež sa posilní žiacke ja, keďže si uvedomí, že rozdiel medzi ním a peknou hrdinkou, či silným hrdinom nespočíva vo vlastnom deficite, ale problémom sú médiami umelo vytvorené obrazy pekných a úspešných "hrdinov".

b) *Mediálna realita ponúka pozitívne a negatívne vzory správania:*

Napriek tomu, že žiaci dokážu odhaliť prvky nerealistického zobrazovania udalostí, alebo si uvedomia, že zobrazované udalosti sú

vzdialené od ich životnej reality je dôležité, aby žiaci pochopili, že médiá, v tomto prípade konkrétna séria, nám prezentujú škálu vzorových správanií, z ktorých sú mnohé hodnotné (hodné napodobňovania) a iné nie.

Na rozhodnutí učiteľa je, aby zvolil ukážky zo sérií, ktoré prednostne predstavujú hodnoty: pozitívne ľudské vzťahy ako priateľstvo, pozitívne riešenie medziľudských konfliktov. Ukážky by mali žiakov podnecovať k prosociálnemu správaniu, schopnosti chápať druhého s jeho chybami, sebaobetovaniu v prospech iných ľudí, porozumeniu s osobami, ktoré majú iné názory ako oni. Ukážkami by sa malo zdôrazniť tiež skutočné chápanie lásky, ktorá v rovine predmanželského vzťahu je založená predovšetkým na priateľstve medzi obidvoma pohlaviami a nie sexuálnych skúsenostiach medzi nimi. Na základe ukážok by tiež mali pochopiť hodnotu rodiny, založenej na harmonických vzťahoch, na pozitívnej rodinnej klíme plnej dôvery a porozumenia medzi deťmi a rodičmi. Pokiaľ ukážka nebude obsahovať takéto chápanie hodnôt, učiteľ by sa mal snažiť žiaka k takémuto postoju priviesť, resp. pripraviť pôdu preto, aby si žiaci mohli takéto postoj znútorňiť.

Žiaci by mali byť usmernení aj v zmysle prehodnocovania konzumu sérií podľa toho, aké hodnoty tieto prezentujú v zmysle plnenia cieľa č.3. Televízne série a filmy, ktoré prezentujú negatívne vzory správania práve cez postavy obľúbených hrdinov, v menšej či väčšej miere môžu byť pre žiakov nebezpečné práve v zmysle možnosti uvedomeného či podvedomého napodobňovania. Najmä keď tu pôsobí fakt, že televízia používa mechanizmy ospravedlňovania zla: napríklad postavu s negatívnym správaním hrá obľúbený a sympatický herec, využíva sa humor, ktorý zľahčuje daný negatívny jav, zlé správanie je prostriedkom ako dosiahnuť úspech, zlo je ospravedlňované v zmysle dosiahnutia "vyššieho cieľa" napr. úspechu, lásky... Žiaka je treba upozorniť na fakt potierania hraníc medzi dobrom a zlom v médiách. Pre žiaka je preto zmysluplné brániť sa pred takýmito vplyvmi a v niektorých prípadoch radšej obmedziť konzum takýchto relácií.

Dané cvičenie je možné prepojiť s učivom etickej výchovy, najmä v téme *pozitívne a negatívne vzory a televízia: výchova kritického diváka*.

Ďalšou témou, ktorej učiteľ môže venovať záverečnú hodinu - je na príklade televíznych či filmových hrdinov upozorniť žiakov **na potrebu vyberania si životných vzorov**. Deti a mládež hľadajú orientáciu, vzory napodobňovania. Aké? Učiteľ sa to snaží zistiť.

Žiaci majú menovať osobnosti, ktoré pre nich predstavujú vzory. Učiteľ bližšie nešpecifikuje z akej oblasti, voľbu ponechá na žiakoch. Všima si, či žiaci udávajú viac vzorov, ktoré sú známe z reálneho života (osobnosti spoločenského, kultúrneho, politického života, športu či blízkej rodiny) alebo z ich pôsobenia vo fiktívnej realite (herci).

Učiteľ si všima, aké charakterové črty, resp. spôsoby správania žiaka upútali pri výbere - jeho motívy. Špeciálne sa sústreďuje na dôvody pre ktoré si žiak vybral napríklad obľúbeného herca, moderátora. Učiteľ pozoruje fakt,

že **žiaci si často idealizujú hercov, ktorí stelesňujú ich obľúbené filmové postavy?** Je to spôsobené tým, že obľúbení herci hrávajú zväčša rovnaké úlohy (role), správajú sa v podobných situáciách rovnako, vieme, čo od nich môžeme očakávať. Posilňuje sa určitý náhľad na ich osobu, ktorá je často úplne odlišná od skutočnosti. Pomáha to podľahnúť typizácii - je dobré odcudziť ich žiakom - predstaviť ich v inej - každodennej role. Žiaci majú pochopiť, že život hviezdy, hrdinu nie je totožný so svetom každodenného života. Hviezdami zostávajú len preto, že ich vnímame len v kontexte umelo vytvoreného sveta hviezdy. Druhá úloha v učebnici pre žiakov ako aj domáca úloha (žiaci podľa príkladu v učebnici sa snažia predstaviť si hviezdu v každodennej realite v zmysle tretej otázky) má za cieľ podnietiť žiakov k inému pohľadu na hviezdy, na aký sú zvyknutí. Tým, že si ju majú predstaviť v obyčajných každodenných situáciách im blízkym, by mali pochopiť rozdiely medzi umelo vytvoreným svetom hviezdy a skutočnou realitou, kde sa "jej hviezdnosť" vytráca. Ide o prirodzený proces "odcudzenia" hviezdy žiakom, resp. ich zrealnenia pohľadu na ňu.

Učiteľ žiakov usmerní aj v zmysle, že žiadna z fotografií nie je úplne realistická, každá je svojím spôsobom štylizovaná (opäť treba upozorniť na snahu predvádzať nám pekné a úspešné vzory) a nemôže veľa povedať o osobnosti hrdinu - museli by sme poznať viac z jej reálneho života, aby sme mohli pripustiť, že môže byť vzorom napodobnenia. K týmto informáciám však máme obmedzený prístup, pretože o hviezdach nám médiá ponúkajú zväčša bulvárne informácie. Žiakov treba upozorniť na potrebu výberu informácií písaných o hviezdach a ich kritického zhodnotenia. Netreba veriť všetkému, čo sa o hviezde popíše.

Dôležité je usmernenie žiakov na význam reálnych vzorov, ktoré sa preslávili svojím životom v realite. Žiaci sa majú snažiť vyberať si reálne vzory, alebo pri fiktívnych ich pozitívne črty.

Materiálno-didaktické pomôcky:

televízia, video, filmové a televízne ukážky, výstrižky z časopisov

Literatúra:

1. CZUMOVÁ, Christine et al. ca. 1990. *Identifikation: Unterrichtsmaterialien zur Medienerziehung: 5.- 9. Schulstufe*. Wien : Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Sport, ca. 1990. 39 s.
2. Ilowiecki, M.- Zasepa: Moc a nemoc médií. Bratislava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2003.
3. Theunert, H. et al.. Wie Kinder mit Fernsehhalten umgehen - mal Anregung, mal Belastung. Donauwörth : Auer Verl., 1996. In: http://www.jff.de/zappen-klicken-surfen/familie/alltag_fallbeispiel.htm.

© ŠPÚ: Spracovala PhDr. Viera Kačínová, marec 2005.

Filmový kritik

Ročník: *šiesty; prvý (osemročné gymnázium)*

Časová dotácia: *5 vyučovacích hodín; 2 vyučovacie hodiny (osemročné gymnázium); súčasť tematického celku Reč filmu*

Nadväznosť na iné tematické celky: *Reč filmu (6. roč.; 1 roč. osemročné gymnázium); Médiá a násilie na príklade akčných filmov, hororov, kriminálnych filmov, Prvky násilia v spravodajstve (6. roč.; 2. roč. osemročné gymnázium)*

Východisko:

Typickým znakom žiackeho konzumu (nielen v tomto veku) je, že sledujú filmové diela, ale i televízne programy bez výberu a to aj také, ktoré sú pôvodne určené dospelým. Nezamýšľajú sa nad obsahom filmov, často jednostranne sústreďujú svoju pozornosť na využívanie formálnych prvkov vo filme. Nedisponujú ešte schopnosťou hodnotiť kvalitu diel podľa nejakých kritérií a už vôbec si nevedia predstaviť, že mediálne obsahy vplývajú na ich osobnosť. Žiaci si musia postupne osvojovať kritériá pre hodnotenie nielen formálnej, ale najmä obsahovej stránky filmového diela, pričom si majú uvedomiť najmä dôležitosť zobrazovania ľudských hodnôt. Dôležitým cieľom je ovplyvniť žiakov postoj, aby pochopili potrebu sebaochrany pred negatívnymi vplyvmi filmových diel na ich osobnosť a vyhýbaniu sa takýmto obsahom. Učiteľ sa má snažiť upriamiť žiakovu pozornosť najmä na filmy, ktoré sú určené ich vekovej kategórii a sú pre nich vhodné. Potreba ochrany detského diváka pred nevhodnými obsahmi filmových a iných (televíziou prezentovaných) diel je v súlade s osobitosťami fyzického a psychického vývinu dieťaťa tejto vekovej kategórie a uvedomovaním si miery vplyvu socializačných faktorov na tento vývin. Dôležitú úlohu tu hrajú rodičia, ale tiež rozvíjanie žiackej kompetentnosti v tejto oblasti. **Úlohou učiteľa je sprostredkovať žiakom pomocné kritériá pre hodnotenie mediálneho obsahu prednostne filmového diela**, no dané kritériá je možné použiť pre akékoľvek dielo vysielané audiovizuálnymi médiami a v širšom rámci sú kritériami pre mediálnu produkciu ako takú (tlačené a auditívne médiá a multimédiá nevynímajúc).

Ciele:

Žiak:

1. hodnotí obsahovú a formálnu stránku filmového diela podľa kritérií,
2. zaujíma negatívny postoj k prezentácii problémových obsahov (reálne a fiktívne násilie, sexualita, vulgárny jazyk...),
3. uvedomuje si účinky nevhodných obsahov na jeho osobnosť,
4. pri analýze filmového diela aplikuje kritériá pre hodnotenie obsahovej formálnej stránky filmového diela,
5. pri sledovaní televíznych filmov sa sústreďuje na diela určené jeho vekovej kategórii a filmy, kde sú pozitívne prezentované ľudské hodnoty,

1. dokáže vytvoriť vlastnú kritiku filmového diela, pričom uplatňuje kritériá pre hodnotenie obsahovej a formálnej stránky.

Metodický postup (metódy a formy práce so žiakmi):

Na úvod prvej vyučovacej hodiny učiteľ upriami pozornosť žiakov na potrebu hodnotenia filmových diel.

V rámci splnenia **prvého učebného cieľa** a rozvinutia diskusie o hodnotných filmoch učiteľ môže žiakov povzbudiť, aby vymenovali názvy dvoch ľubovoľných filmov, ktoré považujú za hodnotné (oplatia sa sledovať). Tituly zaznamená na tabuľu a všima si, ktoré sa opakujú a získali najvyšší počet žiackych hlasov.

Následne sa rozprúdi v triede *diskusia* o tom, prečo žiaci považujú dané filmy za hodnotné. Učiteľ sa sústreďí na diela s najvyšším počtom hlasov, nezabúda však ani na tie, ktoré si vybralo málo žiakov. Aj tieto môžu byť hodnotným príspevkom do diskusie. Učiteľ zistí, aké žiaci používajú kritériá pre hodnotenie filmového diela – či sú viac formálneho rázu, alebo sa týkajú i obsahovej stránky diela.

Učiteľ v ďalšej časti žiakom objasní kritériá hodnotenia kvality diela, pričom sa sústreďí **primárne na hodnotenie obsahovej stránky filmov**. Cieľom je, aby si žiaci uvedomili, že nielen formálna stránka filmu (herecké obsadenie, špeciálne efekty, práca kamery a iné prostriedky reči filmu), ktorá je často pre žiakov príťažlivá, ale najmä obsah (o čom film je, jeho poslanstvo) robí film hodnotným. Žiakov treba usmerniť v zmysle, že film, môže mať veľmi dobrú technickú úroveň, avšak nemusí byť hodnotný, pokiaľ nespĺňa obsahové kritériá. Samozrejme kvalitný film sa vyznačuje zväčša dobrou úrovňou obidvoch zložiek.

V úvodnom cvičení v rámci stanovenia kvality obsahovej stránky diela, kedy učiteľ vyberie a premietne ukážku z diela, (max. na 25 minút) má učiteľ zistiť, do akej miery žiaci vnímajú výskyt a spôsob prezentácie ľudských hodnôt v diele. Ide najmä o hodnoty ako:

- ❖ *pozitívne medziľudské vzťahy: nezištné priateľstvo, rodina a jej súdržnosť, manželská láska založená na vernosti, láska medzi rodičmi a deťmi, pozitívne príbuzenské vzťahy, vyjadrenie úcty k inému (aj cudziemu) človeku (napr. staršiemu, handicapovanému, človeku z inej sociálnej vrstvy), úcty k životu ako takému, pozitívna medziľudská komunikácia založená na pravdovravnosti, dôvere, rešpektovaní inej osoby, toleranciou založenej na úcte k osobnosti. Vo vzťahu k iným osobám sa ďalej za hodnotné považujú vlastnosti ako (seba)obetavosť, ochota pomôcť, solidarita, vyrovnanosť, empatia,*
- ❖ *pozitívny vzťah človeka k sebe samému, ako je sebadôvera (viera vo vlastné schopnosti nepreceňovaná, ani nepodceňovaná), sebaoceňovanie, uvedomovanie si vlastnej dôstojnosti a práv ako napríklad: rešpektovanie*

a ochrana práva človeka na vierovyznanie (nezosmiešňovať náboženské prejavy človeka, nič - čo by mohlo uraziť jeho náboženské cítenie), ochranu intimity (zdravej a prirodzenej hanblivosti),

- ❖ *pozitívny vzťah človeka k prvkom živej a neživej prírody (životnému prostrediu),*
- ❖ *pozitívny vzťah k majetku, osobnému vlastníctvu i cudziemu vlastníctvu (nezaložený na mamonárstve), ochrana vlastného majetku i majetku cudzích.*

Dané hodnoty je možné samozrejme doplniť aj za príspevku žiakov.

V následnej diskusii učiteľ zistí rozdiely v rozpoznávaní a vnímaní hodnôt medzi jednotlivými žiakmi.

Dané cvičenie odporúčame učiteľovi zopakovať neskôr na tretej až štvrtej vyučovacej hodine (už v rozšírenej forme, kedy žiaci zhliadnu celý film – iné dielo, ako bolo predmetom cvičenia). Okrem hodnôt prezentovaných v diele sa pridajú k hodnoteniu aj formálne aspekty diela (žiakom sa zadajú dotazníky).

Učiteľ premietne žiakom film, ktorý je založený prevažne na pozitívnom prezentovaní týchto hodnôt – žiaci sa snažia odpozorovať tento úmysel z filmov (vnímať posolstvo diela). Vybraný film má obsahovať viaceré takéto hodnoty. Žiaci ich majú rozpoznať (**štvrtý učebný cieľ**), prípadne diskutovať o hodnotách, ktoré boli podané skreslene (nie v ich pravom význame). Učiteľ usmerňuje diskusiu a pomáha žiakom pri rozlišovaní a pravom chápaní hodnôt v ich význame. Oproti úvodnému cvičeniu sleduje posun v názoroch a postojoch u jednotlivých žiakov. Žiaci však musia mať osvojené ďalšie kritériá pre posudzovanie filmového diela.

Dôležité je, aby učiteľ na ďalšej vyučovacej hodine v súlade s druhým a tretím učebným cieľom žiakov oboznámil tiež s kritériami, ktoré určujú, že dielo nie je pre žiakov vhodné, najmä v súvislosti s prezentáciou problémových obsahov, ako je násilie, sexuálne vzťahy alebo scény, nahota, vulgárny jazyk, hoci aj v spojení s humorom.

Učiteľ nadviaže na diskusiu vedenú so žiakmi po úvodnom cvičení.

V rámci tejto časti (v rozpätí cca. jednej vyučovacej hodiny) učiteľovi odporúčame na úvod si preštudovať (časť V) zákona č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii, ktorá je **venovaná ochrane ľudskej dôstojnosti, ľudskosti maloletých**. Učiteľ tak získa základnú aj keď neúplnú orientáciu pre posudzovanie vhodnosti nielen filmových diel (vysielaných nielen v televízii, ale tiež premietaných v kine či uložených na nosičoch: DVD, videokazete).

Učiteľ si pre orientáciu v našej legislatíve ohľadom určovania vhodnosti či nevhodnosti filmových diel v televízii a iných televíznych programov môže preštudovať Koncepciu jednotného systému označovania programov z hľadiska vekovej vhodnosti a podmienky jeho uplatňovania. Koncepcia je

v plnom znení uverejnená na stránke Rady pre vysielanie a retransmisiu <http://www.rada-rtv.sk/> aj vrátane jeho revidovanej verzie z 13.9.2005. Učiteľ a žiaci sa mali oboznámiť so systémom JSO už v piatom ročníku v rámci tematického celku *Druhy programov pre deti a mládež v televízii*, resp. v príme na osemročných gymnáziách.

Žiaci by mali poznať označovanie televíznych programov (v rátane televíznych filmov) avšak učiteľ žiakom zopakuje dané kategórie, spresní a rozšíri kritéria vhodnosti diel.

Žiaci majú siahť len po filmoch, ktoré sú určené pre ich vekovú hranicu (**piaty učebný cieľ**). Aj keď učiteľ pravdepodobne nedokáže ovplyvniť, aby žiaci nesledovali aj filmy, ktoré nie sú určené pre ich vekovú hranicu, je dobré usmerniť postoje žiakov v zmysle nasledovných kritérií, ktoré platia pre stanovenie vhodnosti či nevhodnosti filmových diel ale i televíznych programov.

Žiakom základných škôl by mali byť kritériá známe aj po absolvovaní predchádzajúcich tematických celkov: *Médiá a násilie na príklade akčných filmov, hororov, kriminálnych filmov, Prvky násilia v spravodajstve*. Na osemročných gymnáziách žiaci preberajú tieto témy až v sekunde.

Problematické je najmä využívanie fiktívneho násilia v uvedených druhoch filmov, typoch televíznych programov ako série, seriály, programoch typu reality Tv.

Pre deti je vo filmových, ale tiež v iných dielach nevhodné a v tomto zmysle učiteľ má ovplyvňovať žiakov postoj k:

- ❖ *zobrazovaniu reálneho či fiktívneho násilia na ľuďoch a iných živých bytostiach, najmä ak ide o samoučelne prezentované násilie, jeho extrémne formy; používanie drastických scén riešenia konfliktov, plných krvi vo filme.*

Deťom takéto obsahy naháňajú strach, zneisťujú ich, otupujú ich vnímanie násilia ako nenormálnej formy riešenia konfliktov. Vyvolávanie strachu filmovým dielom (jeho prvkami) spôsobuje, že žiaci sa dostávajú do roly obete, otvára sa pre ne možnosť napodobňovania negatívneho správania a výberu takého správania ako modelového, hlavne pokiaľ bolo toto odmenené, alebo z kontextu nevyplývalo jeho odmietnutie.

- ❖ *zobrazovanie pornografie, intímnych (sexuálnych) vzťahov medzi oboma pohlaviami, erotických scén, ďalej zobrazovanie vzťahov, ktoré sprostredkovávajú skreslený obraz o role ženy a muža, propagujú alebo spôsobom zobrazenia schvaľujú partnerské spolunažívanie osôb rovnakého pohlavia, ďalej tiež sexuálneho správania prezentovaného ako forma zábavy; zobrazovanie nahoty a to samoučelne, kedy osoba so svojou pohlavnosťou predstavuje objekt, aby upútala pozornosť iných, aby oslovila sexuálne pudy diváka.*

Takéto zobrazenia nie sú v súlade s ochranou dôstojnosti osôb a majú za následok provokáciu, šokovanie a predčasné prebudenie

sexuálneho pudu u detí, skreslené vnímanie vzťahov medzi osobami rôzneho a rovnakého pohlavia (ohrozujú morálny vývin detí).

- ❖ *zobrazovanie iných nevhodných scén a zobrazení, najmä kde sa prezentujú drogové, hráčske a iné závislosti - pitie alkoholu, fajčenie, a to najmä spôsobom, keď sa schvaľuje či ospravedlňuje,*
- ❖ *používanie vulgárneho jazyka, slovných vyjadrení, ktoré urážajú, ponížujú osoby.*

Ďalšie kritériá nevhodnosti programov pre deti vyberáme z Metodiky JSO (kategória programov nevhodné a neprístupné pre maloletých do 18 rokov):

- násilie na živých bytostiach alebo ľuďoch, najmä zobrazenia násilnej smrti človeka zvlášť bez pocitov ľútosti (napr. aj šikanovanie, skupiny s patologickými normami správania, riziko a nebezpečenstvo ako zábava, fyzicky a/alebo psychicky týrané dieťa),
- zobrazenia zámerne vyvolávajúce pocity strachu alebo úzkosti (horory)
- slovnú agresivitu s urážlivými replikami, prejavmi neznášanlivosti a nenávisť (agresívne názory, xenofóbia, extrémny oportunistický, rasizmus, náboženská neznášanlivosť, násilie voči etnickým skupinám či iným menšinám),
- obscénne gestá,
- sexuálne alebo erotické scény spojené s prejavmi násillia (ako napr. znásillnenia) alebo sexuálnymi deviáciami,
- zobrazenia takých vzťahov a spoločenských rolí, kde je dominantným vyhľadávanie pobavenia, aspirácie realizované za každú cenu a všetkými prostriedkami, alebo uspokojenie prameniace z využívania a "používania" iných ľudí, alebo z násillia či iných deviantných foriem správania,
- zobrazovanie drogovej a inej závislosti alebo promiskuitného sexuálneho správania, najmä keď tieto formy správania prezentujú alebo obhajujú autority,
- schematické pohľady na svet dospelých, ponúkajúce zjednodušené a povrchné obrazy života dospelých, preceňujúce fyzickú silu a agresivitu, zvlášť **ak sa realizuje v správaní, ktoré je spojené s výkonom spoločenskej roly a/alebo činnosti verejných inštitúcií,**
- také formy správania, pri ktorých sa prijímajú dôležité životné rozhodnutia bez ohľadu na následky týchto rozhodnutí a ktoré povzbudzujú k imitácii takéhoto životného štýlu.

Kategória programov „nevhodné pre maloletých do 12 rokov“:

- zobrazenia spôsobujúce pocity strachu, depresie, bezmocnosti, vytvárajúce predstavu málo bezpečného a neistého sveta riadeného silami, voči ktorým sú aj dospelí bezmocní, alebo sú iným spôsobom nevhodné vo vzťahu k emočnej a sociálnej zrelosti (napr. ohrozenie rodiny, rodičovských vzťahov) a môžu viesť k neadekvátnej interpretácii komunikátov,

- reálne udalosti, zobrazované prostredníctvom reálneho násilia alebo následkov reálneho násilia na živých bytostiach, vrátane živelných pohrôm, dopravných a leteckých nešťastí , najmä obrazy zranení, krvi
- príbehy s negatívnymi skúsenosťami, ktoré vyzerajú reálne a ktoré vyzerajú, že by sa mohli prihodiť divákovi (deťom), čím by mohli vyvolať u detí efekt obete (príbehy z nemocničného prostredia, zranené a umierajúce deti, deti ako obeť kriminálnych činov a pod.),
- zobrazenia nahoty, ktoré nie sú bežné na verejnosti (resp. v rodine) a sú prezentované spôsobom, ktorý provokuje záujem o sexuálne vzťahy, ktoré by mohli viesť k predčasnému "prebudeniu" sexuálnych pudov,
- prezentáciu negatívneho správania, zobrazenú atraktívnym spôsobom, zvlášť prostredníctvom príťažlivých alebo populárnych postáv (vzorov), ktoré produkujú také správanie, ako je alkoholizmus, fajčenie, drogové a hráčske závislosti, používanie zbraní ako útočného prostriedku,
- zobrazenia správania, kde je možnosť ublížiť si nedostatočne zreteľná a riziko sa prezentuje ako zábavné (napr. adrenalínové športy, fantazijné predstavy lietania, premiestňovania na veľké vzdialenosti, potápania a pod.).

In: Bobáková, Eleonora- Kutaš, Radoslav. Jednotný systém označovania programov z hľadiska vekovej vhodnosti a podmienky jeho uplatňovania. Konceptia. *Rada pre vysielanie a retransmisiu*. In: <http://www.rada-rtv.sk/>

V súvislosti s problematickým obsahom násilia učiteľovi odporúčame opakovane využiť metodické materiály predchádzajúcich tematických celkov.

Špeciálnou témou rozhovoru učiteľa so žiakmi je **využívanie humoru v spojitosti s uvedenými nevhodnými obsahmi vo filme**. Učiteľ upozorní žiakov, že **ak sa spomínané obsahy spoja s humorom a vtipom, zľahčujú ich, čo ešte zhoršuje ich vplyv**.

Učiteľ upozorní žiakov, že filmy (televízne programy), kde sa vyskytujú takéto prvky môžu vážne ohroziť jeho psychický, morálny a fyzický vývin. Je vhodné, aby toto poučenie učiteľ spojil (resp. by vyplynulo najmä zo zážitkov žiakov) so spracovávaním problémových obsahov.

Na záver si zhrňme, čo robí film hodný sledovania.

V zobrazovanej filmovej realite, ktorá sa nejakými aspektom približuje k životnej realite človeka (dieťaťa) je možné nájsť obsahy, s ktorými sa dá stotožniť. Takýmito obsahmi sú ponúknuté vzory správania, ktoré sú hodné nasledovania. Pokiaľ konanie osôb v umeleckom diele (tvoriace tematickú rovinu diela), ako i jeho celkové posolstvo, možno s istotou označiť za morálne (t. j. spĺňajúce všeobecne platné a akceptované normy), je splnený základný predpoklad, aby boli tieto diela označené ako vhodné. Ako možno

hodnotiť diela, ktoré prinášajú vraždy, únosy, krádeže, manželskú neveru a iné prejavy násilností, o pornografii, extrémizme nehovoriac? Ich negatívny vplyv na deti, mládež, ale i dospelých možno vyjadriť vetou: „**Čím viac negatívnych príkladov, tým väčší je ich vplyv.**“ Nemožno však podceňovať ani vplyv jednorazových nežiaducich príkladov, ktoré sa zväčša stávajú pre dieťa nespracovateľné a problematické (v závislosti od vyspelosti žiaka a jeho momentálneho psychického rozpoloženia). Samotný výskyt negatívnych javov je problémový a tie sa stávajú neprijateľnými, pokiaľ z kontextu deja nevyplynie ich odmietnutie (jav je ako negatívny priamo označený, alebo je možné ho tak nepriamo vnímať). U žiakov sa majú rozvíjať schopnosti posúdiť a prijať (akceptovať) toto rozhodnutie. Vo vyšších ročníkoch sa schopnosť, resp. postoj žiakov rozvíja spolu s kvalitou ich morálneho usudzovania a konania.

Výskyt hodnôt vo filme a ich verné zobrazenie (ako súčasť posolstva) tvorí základný prístup k rozlišovaniu kvalitného diela od nekvalitného. Pokiaľ posolstvo diela odporuje všeobecne platným hodnotám (najmä mravným) a normám správania, dielo nie je hodné sledovania.

Na posledných dvoch až troch vyučovacích hodinách v súlade so všetkými učebnými cieľmi (ale najmä **šiestym učebným cieľom**) odporúčame učiteľovi realizovať so žiakmi nasledovné metódy a formy práce.

Metódou práce s deťmi a mládežou, ktorá by mala tvoriť záver do tematického celku sú tzv. **pisárske dielne**. Cieľom je aktivovať žiakov k vlastným kreatívnym výtvorom v oblasti filmovej kritiky. Základ tvorí diskusia o úryvku z textu odborníka na filmovú kritiku, uverejnenú v učebnom texte a realizácia nasledovného cvičenia.

Cvičenie: Filmový kritik

Žiak sa skúsi vžiť do úlohy filmových kritikov a jednoduchým spôsobom zhodnotí dielo podľa kritérií, ktoré sa na predchádzajúcich hodinách dozvedel (najmä obsahových kritérií). V tomto cvičení žiak aplikuje tiež poznatky o formálnych prostriedkoch filmovej tvorby (reči filmu), ktoré si osvojil najmä v rámci tematického celku *Mediálna realita vo vzťahu ku skutočnosti. Filmová realita a Reč filmu*. Žiak sa pokúsi zhotoviť vlastnú filmovú kritiku a napísať ohlas na dielo – adresovať ho buď fiktívne, a v prípade, že sa jedná o aktuálne dielo premietané v kinách - priamo filmovej spoločnosti, ktorá dielo vytvorila. Žiaci môžu za domácu úlohu zistiť aktuálnu adresu zástupcu filmovej spoločnosti na Slovensku, ktorá dielo distribuuje. V prípade, že ide o film premietaný v televízii môžu žiaci za pomoci učiteľky poslať svoj ohlas priamo do televízie, kde bol odvysielaný. Pomôckou sú adresy televíznych spoločností uverejnené na internete, ktoré sa žiaci opäť sami pokúšajú zistiť.

Úlohou učiteľa je povzbudzovať žiaka k práci v zmysle, že jeho subjektívny názor na dielo je rovnako dôležitý pre producentov filmových diel a distribúterov ako mienka profesionála. Žiaci by mali pochopiť, že formou aktívneho ohlasu môžu prispieť k zlepšeniu filmovej produkcie (aj televízneho vysielania), keď sa tvorcovia diela dozvedia o názoroch širokej verejnosti (kam žiaci patria).

1. Východisko tvorí *výber filmového diela*, ktoré sa má stať predmetom kritiky. Odporúčame zvoliť dielo podľa rovnakých kritérií ako v úvodnom cvičení.
2. Po *zhliadnutí filmového diela* nasleduje jeho *hodnotenie* podľa položiek formulárov, ktoré žiaci jednotlivo vyplnia. Jeden formulár sa nachádza priamo v učebnom texte, druhý v metodickom materiáli. Obidva formuláre učiteľa pre žiakov v predstihu rozmnožia. Predmetom hodnotenia sa stáva formálna, ale najmä obsahová stránka filmového diela. Z formálnych prvkov sa najväčšia pozornosť venuje hudbe a jej vplyvu na prežívanie deja. Žiaci sa rozhodnú, ktoré prvky považujú za svojho pohľadu za dôležité. Jednotlivé elementy ohodnotia bodmi od 1 do 5. Po podrobnom vysporiadaní sa s jednotlivými kategóriami diela žiaci zhrnú svoje myšlienky tak, aby výsledky boli porovnateľné s inými. Žiaci by mohli svoje hodnotenie porovnať s kritikami recenzií filmu zhotovené profesionálmi, ak sú dostupné.
3. Výsledkom práce žiakov môže byť *sformulovanie filmových kritík* a ich prípadné odoslanie príslušným inštitúciám. Učiteľ môže žiakom predložiť vzor písanej kritiky filmového diela napr. z filmových časopisov alebo iných zdrojov.

Cieľom cvičenia by malo byť žiacke predsavzatie kontrolovať vlastný konzum. V prípade televíznych filmov je to pri sledovaní dodržiavanie Systému JSO. Žiaci si na záver môžu zostaviť zoznamy filmov, o ktorých počuli a čítali a ktoré by si chceli pozrieť, pričom svoje rozhodnutie zdôvodnia. Učiteľ sleduje žiacke zdôvodnenia a ich postoje, zároveň pozoruje zmeny v názoroch. V prípade televíznych filmov si žiaci vyberú z televíznej ponuky. V priebehu týždňa sa snažia svoj výber dodržať, priebežne si robia poznámky a hodnotia, čo videli. Zvlášť by si mali všimnúť tie kategórie, ktoré boli predmetom práce na vyučovaní. Nejde o domácu úlohu v pravom zmysle, pretože učiteľ ju nebude môcť priamo skontrolovať, keďže toto cvičenie má uzavrieť tematický celok. Zostáva tak na žiackej dobrovoľnosti, či úlohu splnia. Nepriamo môže učiteľ úlohu skontrolovať v rámci posledného tematického celku *Nakrúcame film*.

Kritiky filmových diel, resp. televíznych programov, ktoré žiaci vypracovali, môžu byť zverejnené na nástenkách alebo v špeciálnej rubrike školského časopisu, či tvoriť samostatný príspevok v školskom rozhlase.

Formuláre slúžia na to, aby žiaci pomocou otázok hlbšie prenikli do problematiky, uvedomili si vlastné spracovanie obsahu a vyjadrovacích prostriedkov audiovizuálnych produktov. Formálne a obsahové prostriedky, ktoré sú hodnotené pri zostavovaní kritiky filmového diela v kine, resp. televízii učiteľ môže doplniť a vzorové formuláre pre žiakov upraviť.

Cvičenie môže taktiež byť predmetom vyučovacej hodiny po návšteve filmového prestavenia, ďalej v rámci besedy o filme napr. v rámci slovenského jazyka.

Metodické poznámky k téme a jej spracovaniu na osemročných gymnáziách

Na osemročných gymnáziách je téma Filmový kritik súčasťou tematického celku Reč filmu s navrhovanou dvojhodinovou dotáciou. Učiteľ jej však podľa vlastného uváženia môže venovať vyššiu hodinovú dotáciu. K učivu tejto témy by mal pristupovať výberovo, pričom sa odporúča sústrediť pozornosť žiakov práve na kritériá, ktoré robia film hodnotný po obsahovej stránke. Žiaci budú preberať problémový obsah, násilie a spôsob vysporiadania sa s ním podrobnejšie v druhom ročníku v rámci tém *Médiá na príklade akčných filmov, hororov, kriminálnych filmov a Prvky násilia v spravodajstve*. Učiteľ si však môže naštudovať metodické pomôcky týchto celkov v predstihu a špecifikovať problematiku vplyvu násilia na osobnosť žiaka už v rámci tohto tematického celku.

Osvojenie si kritérií na hodnotný obsah žiakmi, ktoré v rámci tohto tematického celku majú svoje praktické vyjadrenie v špeciálnych cvičeniach, je možné realizovať v súlade s cvičeniami (filmovými analýzami, zameranými na formálne aspekty filmu) v rámci tematického celku Reč filmu.

FORMULÁR

Teraz si kritikom ty !

Najskôr si rozmysli, ktoré prvky filmu pokladáš za dôležité (Ohodnoť ich, prosím, bodmi od 1 - 5)

- dej	hudba
- téma	špeciálne efekty
- herecké obsadenie	masky, kostýmy
- herecké schopnosti	

Otázky k deju príbehu (Dejom sa označuje priebeh udalostí vo filme)

Kto bol hlavnou postavou? _____

Ktoré ďalšie postavy považuješ za dôležité? _____

Ktorú postavu môžeš označiť za protivníka hlavného hrdinu? _____

V čom spočíval konflikt medzi postavami? V čom bol problém? _____

Bol konflikt podľa teba realistický? Mohol sa stať aj v Tvojom okolí? _____

Vyskytlo sa v deji filmu správanie filmových postáv, ktoré sa Ti nepáčilo? _____

Prečo? _____

Vedel si dopredu, čo sa stane? _____

Páčil sa Ti o to menej dej filmu _____

Stalo sa niečo, čomu si nerozumel? _____

Dojal ťa dej filmu? Uveď prečo _____

Ako by bolo možné zmeniť záver príbehu (*môžeš aj nakresliť*) _____

Otázky k hudbe

Keď sa dobre započúvaš, uvedomíš si, že vo väčšine filmov a televíznych programov počuť v pozadí hudbu. Hudba v nás vyvoláva určité nálady. Správne zvolená hudba môže spôsobiť, že hrozivé scény vnímame ešte hrozivejšie, napínavé scény ešte napínavejšie a veselé scény ešte radostnejšie.

Na ktoré nálady myslíš po zhladnutí filmu (doplň aj vlastné)

veselosť, radosť, smútok, strach _____

Vieš zaradiť hudbu, ktorú si počul do hudobného štýlu? _____

Spomenieš si, v ktorých scénach bola hudba použitá?

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5) _____

Aké pocity v Tebe vyvolala hudba v uvedených scénach?

1) _____ 2) _____ 3) _____

4) _____ 5) _____

Bola hudba podľa Teba v scénach, kde si ju spozoroval dôležitá? _____

Prečo áno / nie _____

Páčila sa Ti hudba celkovo? _____

Rušila Ťa hudba v niektorej scéne? _____

Keby na tomto mieste hudba nebola použitá, dostala by scéna iný význam? _____

Bolo by to podľa Teba lepšie, či horšie pre dej príbehu? _____

Teraz si ešte raz pozri Tvoje odpovede a pokús sa vyjadriť jednou vetou, ako by si hodnotil hudbu vo vysielaní:

Myslím si, že hudba bola _____, pretože _____

Úprava dotazníkov podľa Geretschlaegerová, ca. 1990, s.20-30).

Materiálno-didaktické pomôcky:

televízia, video, ukážky z filmových diel, formuláre

LITERATÚRA

4. Bobáková, Eleonora- Kutaš, Radoslav. Jednotný systém označovania programov z hľadiska vekovej vhodnosti a podmienky jeho uplatňovania. Konceptia. *Rada pre vysielanie a retransmisiu*. In: <http://www.rada-rtv.sk/>
5. GERETSCHLAEGEROVÁ, Ingrid. ca. 1990. *Aus der Medienwerkstatt: Gestaltungsmittel erkennen und erproben. Hintergründe erforschen: Materialien zur Medienerziehung in der Grundschule. Heft 3*. Wien : Bundesministerium für Unterricht und kulturelle Angelegenheiten, ca. 1990, 22 s.; 33 s. pracovné listy.
6. Kačínová Viera: Mediálne kompetencie ako aktívna ochrana detí a mládeže pred vplyvom audiovizuálnych médií. Rigorózna práca. Bratislava : FFUK, 2002.113 s.

© Štátny pedagogický ústav: Spracovala: PhDr. Viera Kačínová , apríl 2005, upravené dec. 2005.

Reklama všade okolo nás

Moje skúsenosti s reklamou

Ročník: šiesty; druhý (osemročné gymnázium)

Časová dotácia: 6 vyučovacích hodín

Nadväznosť na iné tematické celky: Sociálna reklama a jej spoločenský význam (7. roč.); Reklama a jej účinky. (9.roč.; 4. roč. osemročného gymnázia)

Východisko:

Reklama je stálou súčasťou nášho života, stretávame sa s ňou dennodenne. Je súčasťou mediálnej produkcie a svojou rozšírenosťou zasahuje do života ľudí už od útleho detstva. Reklama je v mnohých ohľadoch lákavá a príťažlivá pre mnohé skupiny príjemcov. Aj tí, ktorí k nej majú navonok negatívny postoj, sú ňou často ovplyvňovaní bez toho, aby si to uvedomovali. Dôležité je naučiť sa vnímať reklamu ako dôležitý zdroj informácií, na druhej strane vedieť ponuku reklamy posudzovať v súlade s vlastnými možnosťami aj potrebami.

Ciele:

Žiak by mal byť schopný:

- 1.charakterizovať jednotlivé znaky reklamy (platená forma, neosobná forma ponuky, sprostredkovanie prostredníctvom komunikačných médií),
- 2.charakterizovať, čoho sa reklama týka – produktov, služieb a myšlienok (ideí),
- 3.uviest príklady reklám produktov, služieb a myšlienok a charakterizovať rozdiel,
- 4.pomenovať a vysvetliť základné funkcie reklamy – informovať, vytvoriť vzťah k ponuke a ovplyvniť správanie,
- 5.vymenovať základné druhy reklamy – tlačенá, audiálna, audiovizuálna
- 6.vedieť charakterizovať reklamu v tlači, rozhlase, televízii a uviesť rozdiely medzi nimi,
- 7.vedieť opísať, ako reklama pôsobí – upútanie pozornosti, vyvolanie záujmu, túžby a rozhodovanie,
- 8.reflektovať svoj vzťah k reklame a vplyv reklamy na vlastné správanie.

Metodický postup (metódy a formy práce so žiakmi):

Východiskom problematiky na úvodnej vyučovacej hodine **v súlade s prvým a siedmym učebným cieľom** je diskusia so žiakmi o reklame. Ide o ich pocity, skúsenosti, uvedenie toho, čo sa im páči a čo nie. Ďalším krokom sú otázky týkajúce sa funkcie a účelu reklamy.

Žiaci môžu pracovať aj v skupine, kde si napíšu, ktoré reklamy sa im páčia a ktoré nie.

Názory detí sú zaznamenávané na tabuľu – napokon učiteľ vysvetlí podstatu reklamy v odlišení od iných mediálnych obsahov:

- za reklamu sa platí,
- reklama je zdrojom príjmov pre médiá,
- reklama sa šíri prostredníctvom médií tak, aby zasahovala čo najviac

prijemcov.

Domáca úloha pre žiakov:

doniesť ukážky rôznych reklám uverejnených v tlači (kvôli jej dostupnosti).

Cieľom nasledujúcej vyučovacej hodiny je vysvetliť zameranie reklamy na produkty, služby a myšlienky. **(Sleduje sa splnenie druhého a tretieho učebného cieľa.)**

Prinesené reklamy žiaci roztriedia do troch skupín (produkty, služby, myšlienky). Urobí sa súpis, čo patrí do ktorej skupiny: produkty (napr. potraviny, pracie prášky), služby (banky, poisťovne, telekomunikácie), myšlienky (idey) – reklama na záchranu zvierat, životného prostredia, pomoc deťom. To je východisko pre vysvetlenie funkcií reklamy: informovať, vytvoriť vzťah k ponuke a ovplyvniť správanie. **(Sleduje sa splnenie štvrtého učebného cieľa.)**

Na konkrétnych reklamách sa analyzuje, aké informácie sú v nich použité, aké emocionálne prvky reklama obsahuje na vytvorenie vzťahu k ponuke. Zvláštna pozornosť sa venuje výzvam – apelom obsiahnutým v reklame.

Na ďalšej vyučovacej hodine je cieľom vysvetliť žiakom podstatu cieľovej skupiny – skupiny, na ktorú je primárne reklama zacielená.

Z reklám, ktoré žiaci priniesli, sa vyberú tie, ktoré sú zamerané aj na nich. Vysvetľuje sa, aké formálne prvky sú v reklame použité na to, aby reklama ovplyvnila práve deti (prostredie, farby, dynamika, veľkosť, aktéri v reklame, ich neverbálna komunikácia...).

Zisťuje a analyzuje sa postoj detí k týmto reklamám. Diskutuje sa o tom, ako oni vnímajú túto reklamu, či ich ovplyvňuje, zisťuje sa ich nákupné správanie.

Cieľom štvrtej vyučovacej hodiny je predstaviť najznámejšie druhy reklám – tlačenú (inzeráty v novinách a časopisoch, plagáty, billboardy), rozhlasovú a televíznu reklamu vrátane teleshoppingu. **(Sleduje sa splnenie piateho a šiesteho učebného cieľa.)**

Dôležitú funkciu majú ukážky druhov reklám.

Pri každom druhu sa vysvetľuje podstata reklamy, výhody a nevýhody jej jednotlivých druhov. Na záver sa porovnávajú výhody a nevýhody druhov reklamy.

Predposledná vyučovacia hodina je zameraná na otázky pôsobenia reklamy na prijemcu, špeciálne osobnosť žiaka **(v rámci splnenia siedmeho a ôsmeho učebného cieľa.)**

Vysvetľujú sa fázy:

- zaujatie pozornosti – na konkrétnych reklamách sa hľadajú znaky, ktoré upútavajú pozornosť,
- vyvolania záujmu – dôraz sa kladie na to, čo deti láka v reklame,
- vyvolania túžby – túžba po niečom sa dáva do súvisu s reálnymi potrebami detí a s možnosťami, ktoré majú na dosiahnutie produktu,
- rozhodovania pre nákup – analyzujú sa podstatné znaky vedúce k nákupu a spotrebe.

Domáca úloha pre žiakov

Urobiť si prieskum medzi rodičmi a súrodencami, prípadne starými rodičmi a zistiť:

- *aká reklama sa im páči a prečo,*
- *čoho sa tá reklama týka.*

Urobiť tabuľku, do ktorej vpíšu reklamy, ktoré sa páčia členom rodiny a im a ktoré sa naopak nepáčia.

Porovnať, v čom sa zhodujú názory na reklamu a v čom sa odlišujú - v porovnaní s rodičmi, starými rodičmi a súrodencami.

Porozprávať sa doma s rodičmi a súrodencami o reklame na tému:

- *kupovanie pod vplyvom reklamy,*
- *túžba niečo vlastniť pod vplyvom reklamy.*

Posledná vyučovacia hodina je súhrnnou, opakujúcou hodinou: znaky reklamy, funkcie reklamy, druhy reklám a proces pôsobenia reklamy. Na diskusiu sú využité materiály, ktoré spracovali žiaci spolu s rodičmi, súrodencami doma.

Materiálno-didaktické pomôcky:

televízor, video, ukážky mediálnej reklamy

Literatúra:

1. Horňák, P.: Reklama 2000. Bratislava: Central European Advertising 2000.
2. Hradiská, E.: Psychológia a reklama. Bratislava : Elita 1998.
3. Pelsmacker, P., Geuens, M., Berg, J. V.: Marketingová komunikace. Praha: Grada Publishing 2003.
4. Schultz, D. E. : Moderní reklama – umění zaujmout. Praha: Grada Publishing 1995.
5. Schwalbe, H.: Praktická reklama. Praha: Grada Publishing 1995.
6. Vysekalová, J., Komárková, R.: Psychologie reklamy. Praha: Grada Publishing 2004.

© Štátny pedagogický ústav: Spracovala doc. Elena Hradiská, PhD. (Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK), máj 2005

Nakrúcame film

Ročník: Šiesty; prvý (osemročné gymnázium)

Časová dotácia: 16 vyučovacích hodín ; 13 vyučovacích hodín (osemročné gymnázium)

Nadväznosť na iné tematické celky: Ako sa tvorí televízna relácia; Naša televízna relácia; (5.roč.) Charakteristické znaky filmu v porovnaní s inými médiami; Mediálna realita vo vzťahu ku skutočnosti; Filmová realita; Reč filmu; Filmový kritik (6.roč.; 1.roč. osemročné gymnázium)

Východisko:

Žiaci získali v tematických celkoch venovaných filmu orientáciu v žánroch a charakteristických znakoch tohto umeleckého druhu. Poznajú základy filmovej reči, základy dramaturgického stvárnenia obsahu, špecifiká filmovej reality, charakteristiku jednotlivých filmových profesií, typické znaky, výstavbu a rozprávačské postupy fiktívnych a dokumentárnych žánrov. Tento tematický celok sa nadobudnuté teoretické vedomosti snaží potvrdiť v praxi. Žiak získa vlastnú skúsenosť pri tvorbe jednoduchého filmového príbehu. Príprava filmu bude kopírovať nakrúcanie skutočného filmového diela, žiaci si rozdelia jednotlivé filmové profesie a budú postupovať od vypracovania námetu, cez samotné nakrúcanie, až po postprodukcii (v podmienkach, v ktorých to bude možné). Na poslednej hodine si pozrú svoj film a budú o ňom diskutovať. Môžu kriticky zhodnotiť jeho formálnu a obsahovú stránku. V tomto tematickom celku žiaci budú musieť spolupracovať na jednom výslednom diele, využiť svoje nápady a tvorivosť v koordinácii s ostatnými spolužiakmi. Filmovú reč, ktorú sa pred tým naučili pozorovať a rozlišovať v audiovizuálnych dielach, budú mať možnosť prakticky využívať.

Ciele:

Žiaci sú schopní:

- 1.rozlišovať jednotlivé fázy výrobného procesu filmu,
- 2.vytvoriť námet filmového príbehu podľa schémy rozprávačských postupov,
- 3.rozvinúť námet do podoby literárneho scenára, z ktorého pripraví technický scenár,
- 4.osvojiť si náplň práce jednotlivých filmových profesií a vyrobiť v spolupráci s ostatnými krátky filmový príbeh,
- 5.uplatniť získané teoretické poznatky z filmovej reči pri tvorbe tohto filmového príbehu,
- 6.preukázať zručnosť pri obsluhovaní filmovej kamery.

Metodický postup: (metódy a formy práce so žiakmi)

Na splnenie **prvého cieľa** stačí **jedna vyučovacia hodina**. Žiaci by mali byť oboznámení s prípravou filmového diela od prvotného nápadu (námet), cez písanie scenára, nakrúcanie až po postprodukcii. Učiteľ môže vo voľnom čase nahráť na VHS nejaký dokument zo série „film o filme“, ktorý pomerne často vysielajú televízie. Žiak z dokumentu získa obraz o tom, ako vyzerá

nakrúcanie hraného filmu a čo robia jednotliví členovia štábu. Veľmi často sa v ňom režisér, scenárista a herci vyjadrujú k tvorbe daného diela. Takéto dokumenty bývajú aj súčasťou bonusových DVD diskov.

Splneniu **druhého cieľa** môže byť venovaná tiež **jedna hodina**. Žiak by mal pochopiť, čo tvorí podstatu príbehu a aké prvky musí obsahovať, aby bol zaujímavý. Keďže film je rozprávanie a obsahuje nejaký dej, neustále vyvoláva v divákovi očakávania, čo sa bude ďalej diať. **Základnou otázkou scenáristu pri tvorbe príbehu býva „čo sa stane, keď...“** Učiteľ ju môže využiť na tvorivú prácu so žiakmi. Vymyslí niekoľko východiskových situácií a aktivizuje fantáziu žiakov, nech sami vymyslia ich možné pokračovanie. Mal by oceniť predovšetkým originálne nápady.

Učiteľ môže vysvetliť žiakom rozdiel medzi **príbehom** a **dejom**. Nie každý film má dobrý príbeh, hoci obsahuje veľa deja (naháňačkové filmy). Pri tvorbe **námetu** je veľkou pomôckou, keď si žiak zodpovie otázky, ktoré sa budú týkať obsahu jeho príbehu (sú uvedené v učebnom texte). Učiteľ by mal žiakov upozorniť, že **príbeh musí mať úvod, jadro a záver**. V úvode sa oboznámime s východiskovou situáciou, s postavami a s konfliktom, v jadre príbehu sa odohráva podstatná časť deja, v závere sa príbeh končí, konflikt sa vyrieši. Je vhodné pripomenúť žiakom Aristotelovu štruktúru dramatického diela (expozícia, kolízia, kríza, peripetia, katastrofa). Učiteľ by však nemal trvať na tom, aby žiaci napísali príbeh podľa týchto kategórií, pretože je to veľmi náročná úloha (aj pre profesionálneho scenáristu).

Žiaci by sa mali dozvedieť, že filmový príbeh musí mať nejakú **nečakanú, prekvapujúcu situáciu** a **konflikt** („kríženie síl“ – rozpor medzi tým, čo chce hrdina urobiť a tým, čo mu v tom bráni). Z hľadiska rozprávačských postupov je vhodné upozorniť ich na určitý stereotyp – keď sa v príbehu objaví konflikt, dej sa začína **zauzľovať** (komplikovať). Kritická situácia vzniká vtedy, keď je tento problém najintenzívnejší a musí sa okamžite riešiť. To je **vyvrcholenie** príbehu. **Rozuzlenie** nastáva vtedy, keď sa príde na to, ako problém vyriešiť, alebo keď sa nejakým činom hneď vyrieši.

Učiteľ môže tieto fázy žiakom demonštrovať na krátkom filmovom príbehu, ktorý si nahrá z televízie na VHS alebo na nejakej poviedke. Po týchto inštrukciách a ukázkach **žiaci dostanú za úlohu napísať filmový námet**. Najlepší a najzaujímavejší z nich sa rozpracuje do podoby scenára.

Na splnenie **tretieho cieľa** je možné vyčleniť **dve vyučovacie hodiny**. **Najdôležitejšie je to, aby sa žiak naučil z filmového príbehu (literárny scenár) pripraviť technický scenár. Príbeh treba rozložiť do série obrazov a tie rozpísať vo forme akcií v následnosti záber po zábere.** Žiak sa oboznámi s tým, čo je to filmový scenár, čo sa v ňom vyskytuje a ako vyzerá. Učiteľ by mal žiakom ukázať nejaký scenár, taktiež by bolo vhodné premietnuť im k tomuto scenáru aj zodpovedajúcu ukážku filmu. Ľahko dostupné filmy a scenáre napríklad existujú k tvorbe Martina Šulíka (titul: „5 scenárov“).

Postup rozkladu príbehu do série akcií vyžaduje, aby učiteľ v žiakoch vzbudil predstavivosť. **Kľúčom je pretlmočiť to, o čom chceme rozprávať, do série obrazov, ktoré nám to ukážu.** Na úvod k tejto činnosti môže učiteľ vymyslieť úlohu, pri ktorej budú musieť žiaci niekoľko fotografií alebo obrázkov zoradiť do zrozumiteľného fotopríbehu alebo fotoreportáže. Fotografie môže učiteľ urobiť sám. Vo filmovej literatúre bývajú nakreslené obrázky s rôznou veľkosťou záberu, ktorých spájaním autori demonštrujú princíp filmovej skladby a vzniku filmového významu (Jak se točí film).

Vítazný filmový námet je treba rozpísať do filmového príbehu (literárneho scenára), ktorý sa potom prepíše do podoby technického scenára. Do tvorby scenára by sa malo zapojiť viacero žiakov. Ak už poznáte, o čom bude váš príbeh a kde sa bude odohrávať, treba ho rozdeliť podľa obrazov (miest nakrúcania), alebo v prípade jediného obrazu na nejaké menšie časti. Žiaci svoju pasáž deja rozpisujú po jednotlivých akciách. **Spôsob rozloženia akcií do záberov sa najlepšie dokumentuje na storyboarde.** Storyboardy sú dostupné na internete, stačí do vyhľadávača napísať heslo „storyboard“ a preskúmať výsledky. Majú vlastne podobu komiksu a skvele demonštrujú, ako sa akcie musia pre účely nakrúcania rozzáberovať. Iní žiaci dostanú za úlohu vypracované časti scenára rozkresliť do storyboardu. Pri jednotlivých akciách v scenári už môže byť uvedená veľkosť záberu, ale netreba na tom trvať. Stačí, ak sa príbeh rozpíše do akcií, kresliči storyboardu podľa týchto akcií vytvoria obrázky (kde už prichádzajú do úvahy veľkosti záberov). Konečné a definitívne veľkosti záberov by sa však mali dohodnúť až pri samotnom nakrúcaní.

Na splnenie **štvrtého, piateho a šiesteho cieľa** sú určené **ostatné vyučovacie hodiny**. Žiak by mal poznať kompetencie jednotlivých filmových profesií. Ak si tieto úlohy rozdelia pri tvorbe filmového príbehu, oboznámia sa tak s prácou filmového štábu. Učiteľ by mal viesť žiakov k tímovej práci, k pocitu, že každý sa podieľa na konečnom výsledku. **Pri samotnom nakrúcaní treba pracovať podľa scenára.** Producent vyberie miesto nakrúcania, zabezpečí rekvizity. Rekvizitár ich rozmiestni na mieste a upraví miesto nakrúcania. Kostymér a maskér vymyslia imidž hercov. Režisér bude organizovať prácu pri nakrúcaní, atď. Úlohy sú popísané v učebnom texte. Po dokončení filmu by mala byť venovaná jedna hodina jeho projekcii a diskusii k nemu.

K cieľu číslo šesť: Pri praktickej práci s kamerou by si mali žiaci občerstviť poznatky z filmovej reči. **Stačí, ak budú využívať tieto veľkosti záberu: detail, polodetail, polocelok, celok.** Iné zábery s videokamerou alebo digitálnou kamerou sú problematické z hľadiska ostrosti (veľký detail) alebo rozlíšenia (veľký celok). **Odporúča sa pri nakrúcaní nepoužívať zoom,** veľkosť záberu je vhodné nastaviť pred nakrúcaním akcie. Je to vhodné preto, lebo video a digitálna technika často zaostruje pomocou automatiky, čo pri zoomovaní môže pokaziť záber (ak je v ňom pohyb). Tiež je problém v tom, že plynulý a pekný zoom si okrem nutnosti funkcie manuálneho zaoštrovania vyžaduje aj cvik.

Kvalite záberu výrazne dopomôže statív. Odporúča sa nakrúcať v dostatočne osvetlenom prostredí, inak budú zábery tmavé až čierne. Ak budeme nakrúcať v miestnosti, zapálime všetky lampy, prípadne si dopomôžeme aj bočným osvetlením (stolná lampa, ktorú môže držať nejaký pomocník a pod.). Ak nakrúcame v exteriéroch, nenakrúcajme proti slnku a pokiaľ možno ani napoludnie (obraz bude preexponovaný a plochý). Prudké slnečné svetlo sa dá zmierniť tienidlami (pozor, aby ich nebolo vidieť v zábere).

Do práce s kamerou by sa mali zapojiť viacerí žiaci. Je možné napríklad venovať jednu hodinu kamerovým cvičeniam, kde viacerí žiaci dostanú za úlohu nakrútiť jednu alebo viaceré akcie. Pri nakrúcaní filmu môže každý samostatný obraz nakrúcať iný kameraman. Treba vychádzať zo scenára a pomáhať si storyboardom. Je nutné tiež pracovať podľa základných kameramanských pravidiel. Ide o tzv. pravidlo osi alebo súvislosť pohybu. Učiteľ by mal pred samotným nakrúcaním na tieto zásady upozorniť. Sú vysvetlené v dostupnej literatúre.

Ak bude mať učiteľ k dispozícii strižňu alebo počítač s programom na strihanie audiovizuálneho záznamu, bude to veľká výhoda. Nakrútené zábery sa tu dajú upravovať, skrátiť, kombinovať v rôznom poradí (nemusí sa nakrúcať chronologicky), dajú sa uplatniť aj prvky filmovej interpunkcie (prelínačka, zatmievačka, roztmievačka). Taktiež je možné do filmu vložiť zvukové efekty, hudbu a najmä titulky (tu by mohli byť uvedení všetci žiaci, ktorí sa na príprave filmu podieľali, rozdelení podľa filmových profesií). **Ak strižňa k dispozícii nebude, je nutné zábery „strihať“ v kamere.** To väčšinou vylučuje opakovanie nepodarených záberov. Niektoré kamery umožňujú časti záznamu prezrieť na LCD display a v prípade potreby ich vymazať. Ak tu táto možnosť bude, žiaci by sa mali zhodnúť, či sa záber naozaj nepodaril a prezrieť si ho.

Materiálno-didaktické pomôcky:

VHS kazety so záznamom televíznych relácií a filmov; séria fotografií alebo obrázkov na tvorbu fotopríbehu, fotoreportáže; ukážky scenára; ukážky storyboardu; videokamera, prípadne digitálna kamera; strižňa, prípadne počítač s programom na strihanie audiovizuálneho záznamu; televízor s možnosťou projekcie nakrúteného záznamu (ak ide o VHS).

Literatúra:

- ANDRIKANIS, Ekaterina – KONDAKOV, Sergej: Jak se točí film. Filmová abeceda v praxi. Olomouc : Votobia, 2004.
- KRATOCHVÍL, Miloš V. – DVOŘÁK, František A.: Jak psát hry pro film a televizi. Rukověť filmové a televizní dramaturgie a scenáristiky. Fakulta filmová a televizní na Akademii múzických umění v Praze. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- FILMOVÝ ŠLABIKÁR.
- KUČERA, Ján: Sřihová skladba. Fakulta filmová na Akademii muzických umění v Praze. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1958-59.
- PLÍTKOVÁ, Marcela: Filmový šlabikár. Bratislava : Národné osvetové centrum, 2000.
- VALUŠIAK, Jozef: Základy strihovej skladby. Bratislava : Československá televízia v SR, Inštitút výchovy a vzdelávania, 1989.

© Štátny pedagogický ústav: Spracovali: Mgr. Alexander Plencner (FMK UCM v Trnave), doc. Viera Gažová, (FF UK v Bratislave), jún 2005.